

ULUSLARARASI SEÇİM GÖZLEM HEYETİ Türkiye Cumhuriyeti – Genel Seçimler, 14 Mayıs 2023

İLK BULGULAR VE SONUÇLAR İLE İLGİLİ RAPOR

İLK SONUÇLAR

Yıkıcı depremlerin ardından 14 Mayıs tarihinde yapılan genel seçimlerde, seçmenler gerçek siyasi alternatifler arasında bir seçim yapma imkanı bulmuş ve seçmen katılımı yüksek olmuştur. Ancak görevdeki cumhurbaşkanı ve iktidar partileri, medyanın taraflı olması da dahil olmak üzere, haksız bir avantaj sağlamışlardır. Temel özgürlükler olan toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlüklerine yönelik kısıtlamaların devam etmesi, bazı muhalif siyasiler ve partiler ile sivil toplum ve bağımsız medyanın seçim sürecine katılmasını engellemiştir. Yine de, seçim kampanyaları rekabetçi bir ortamda gerçekleşmiş ve çoğu aday özgürce kampanya yürütme olanağı bulmuştur. Lakin yoğun bir kutuplaşmanın hükmettiği kampanya dönemi, sert söylemler, idari kaynakların kötüye kullanılması örnekleri ve bir muhalefet partisinin karşılaştığı baskı ve yıldırma girişimleri ile gölgelenmiştir. Seçim idaresi seçimleri teknik olarak etkin bir şekilde yönetmiş olsa da şeffaflık ve iletişim eksikliğinin yanı sıra bu idarenin bağımsızlığına ilişkin endişeler de gündeme gelmiştir. Depremden etkilenen vatandaşların seçmen kayıtlarının yapılması ve oy kullanmalarını kolaylaştırmak için alınan önlemler sınırlı kalmış, bu durum seçmenlerin oy kullanma haklarını kullanmalarında ilave bir yük haline gelmiştir. Seçim günü genel olarak iyi organize edilmiş ve USGH gözlemcileri tarafından olumlu değerlendirilmiştir, ancak, özellikle oy kullanma ve sayım sırasında belirli prosedürlerin yetersiz uygulandığına dikkat çekilmiştir.

Seçimler ülkenin geleceğini şekillendirmek adına birbiri ile zıt siyasi gündemlerin savunuculuğunu yapmakta olan iktidar ve muhalefet partileri arasında yoğun bir yarışın ve ciddi bir kutuplaşmanın hüküm sürdüğü bir ortamda gerçekleşmiştir. Türkiye'nin güneydoğusunda 6 Şubat'ta meydana gelen ve büyük yıkıma sebep olan depremlerin ardından Cumhurbaşkanı yardım ve iyileştirme çabalarını kolaylaştırmak için Olağanüstü Hal ilan etmiş ve ardından Meclis de bu kararı onaylamıştır. Temel hak ve özgürlükler anayasa ve yasal çerçeve ile tam olarak güvence altına alınmamaktadır. Toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlükleri de uygulamada mevzuat yoluyla kısıtlanmakta ve yargının bağımsızlığı konusu endişe vermeye devam etmektedir.

Mart 2022'de önemli ölçüde değiştirilen yasal çerçevede büyük eksikler bulunmakta ve seçimlerin demokratik bir şekilde yürütülebilmesi için tam anlamıyla sağlam bir yasal zemin sağlayamamaktadır. Bu değişiklikler ile sandalye dağılım sistemi değiştirilmiş, siyasi partiler için seçime katılma ehliyeti kriterlerinde kısıtlamalar getirilmiş ve orta-düzey seçim kurullarının oluşturulması için yeni bir atama mekanizması oluşturulmuştur. Bu değişikliklerin bazıları, bilhassa seçim kurullarının oluşturulmasına yönelik olanlar, seçim paydaşlarının seçim sürecine olan güvenini zedelemiştir. Meclise girme barajının düşürülmesine yönelik Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (DKİHB) ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'nun uzun zaman önce verdiği bir tavsiye ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin kararları olumlu bir şekilde bu değişikliklerle dikkate alınmıştır. Ancak, seçmen ve adaylık ehliyetine yönelik haklar, oyların eşitliği, medya özgürlükleri ve seçim uyumsuzluklarının çözümü gibi alanlarda DKİHB ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'nun diğer pek çok tavsiyesinin yanı sıra, çok sayıda önemli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararı hala dikkate alınmamıştır. Yasal boşluk ve muğlaklıklar seçim sürecinin birçok kilit noktasında belirsizliğe neden olmuş ve Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) düzenlemeleri ile bunlar yeterince giderilmemiştir.

Yakın zamanda yaşanan depremin beraberinde getirdiği zorluklara rağmen YSK tarafından yürütülen seçim idaresi hazırlıkları etkin bir şekilde ve çoğunlukla belirlenen yasal zaman dilimleri içerisinde tamamlamıştır. Lakin YSK'nın ve orta-düzey Seçim Kurullarının oturumları halka açık olmayıp, yasal yükümlülüğü olmasına rağmen, YSK'nın aldığı kararları kamuoyuyla paylaşmaması, seçim idaresinin iş ve işlemlerinde şeffaflığın eksik olmasına sebebiyet vermiştir. Genel olarak, seçim idaresinin süreci etkin bir şekilde

yönetme konusundaki teknik kapasitesi halkın büyük güvenini kazanmıştır, ancak paydaşların seçim idaresinin bağımsızlığına olan güveni değişkenlik göstermektedir.

Mahkeme kararı ile hukuki ehliyetten yoksun bırakılmış kişiler, mahkûmlar, askerlik vazifesini ifa etmekte olanlar ile askeri okul öğrencilerinin oy kullanma haklarına getirilen kısıtlamalar uluslararası standartlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatları ve AGİT'in taahhütleri ile zıt düşmektedir. Bu seçimlerde yurtiçinde 60.997.843 seçmen, yurtdışında ise 3.416.098 seçmen kayıt altına alınmıştır. Yetkililer depremden etkilenenlerin ikamet adresi değişimini ve oy kullanmalarını kolaylaştırmak için kısıtlı sayıda tedbir almış olup sivil toplum ve siyasi partiler ikametgâhını değiştiremeyip önceki adresinde oy vermeleri gerekenler için ücretsiz ulaşım imkânı sağlamaya çalışsa da bu seçmenlerin büyük bir çoğunluğu büyük ihtimalle oy kullanmamıştır. Dahası, geç bir tarihte bazı oy kullanma yerlerinin birleştirilmesi ve yüz yüze yükseköğretime dönülmesi yönünde karar verilmesi de önemli miktarda seçmenin oy kullanmasına engel teşkil etmiş olabilmektedir.

YSK'nın yönetimindeki adayların teknik olarak kayıt altına alınması süreci kapsayıcı bir şekilde yürütülmüştür. Ancak, ikinci büyük muhalefet partisi hakkında başlatılan kapatma davasının devam etmesi bu siyasi partinin seçime katılmasını ve tanınmış bazı muhalif siyasetçilere karşı açılan ceza davaları da bazı adayların seçim yarışına katılmasına engel teşkil etmiş olabilmektedir. 2022'de yapılan yasal değişiklikler ile seçimde yarışmak için YSK tarafından kayıt altına alınmak isteyen siyasi partiler için seçime katılabilme kriterleri daha da sertleştirilmiştir. YSK 4 cumhurbaşkanı adayı ile 24 siyasi partiye ait milletvekili aday listelerini kayıt altına almıştır. Kayıt altına alınan 1.849 aday listesinden 13.037 milletvekili adayı ile 151 bağımsız aday bu seçimlerde yer almaktadır. YSK'nın adayları kabul ederek kayıt altına alması ya da adaylıklarını reddetmesi hakkındaki kararlarına çok sayıda itirazda bulunulmuştur. Görevdeki Cumhurbaşkanı'nın üçüncü bir dönem daha adaylık arayışının Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle başvurular yapılmış olsa da YSK bu başvuruları reddetmiştir.

Anayasa kadın-erkek eşitliğini güvence altına almaktadır. Lakin kadınların siyasette ve liderlik pozisyonlarında hala yeterince temsil edilmiyor olması, yetkililer ve siyasi partilerin, kadınların siyasete katılmasının önünde engel teşkil eden basmakalıp toplumsal cinsiyet fikirlerinin ele alınabilmesi için, daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini göstermektedir. Milletvekili adaylarının yaklaşık dörtte biri kadın adaylardan oluşmakta iken kadın Cumhurbaşkanı adayı bulunmamaktadır. Seçim kampanyalarında kadınların görünürlüğü kısıtlı kalmış ve sadece birkaç siyasi parti kampanyalarında kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele konulu mesajlara yer vermiştir. Bazı kadın siyasetçilerin kampanya esnasında cinsiyete dayalı tacize uğradıklarını rapor etmesi ise endişe uyandırıcıdır.

Seçimlerde seçmenlere siyasi alternatifler arasından gerçek bir seçim yapma olanağı sunulmuş ve seçim kampanyaları esnasında, göze çarpan birkaç istisna dışında, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerine genel olarak saygı gösterilmiştir. Yeşil Sol Parti geniş bir baskı ve gözdağı ile karşılaşmış, destekleyicileri gözaltına alınmış, bu durum partinin eşit fırsatlarla kampanya yürütebilmesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. Siyasi partiler, kutuplaşmanın hükmettiği ve sıklıkla kışkırtıcı mesajlar ile sert bir dilin hakim olduğu negatif tonda çetin bir kampanya yürütmüş, birbirlerine terör ve aşırıcılık suçlamalarında bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı seçim propagandası döneminde diğer üst düzey kamu görevlileri ile aynı kısıtlamalara açıkça tabi olmayıp resmi Cumhurbaşkanlığı görevini ifa ederken sık sık seçim kampanyası yürütmüştür. Dahası, görevdeki pek çok kamu görevlisinin büyük ölçekli altyapı projelerinin açılış törenlerinde seçim kampanyası yapması, idari kaynakların kötüye kullanılması, büyük sosyal yardım programlarının duyurulması iktidar için haksız avantaj sağlamış ve 1990 Kopenhag Belgesi'nin 5.4'üncü maddesiyle zıt düşerek siyasi parti ve devlet arasındaki çizgiyi belirsizleştirmiştir.

Mevzuat siyasi parti ve seçim kampanyası finansmanı konusunda kapsamlı düzenlemeler içermemektedir. Yaptırımların da kısıtlı olmasıyla birlikte bu durum paydaşların düzenleyici çerçevenin doğruluğu ve hesap verilebilirliğine olan güvenlerini ciddi ölçüde azaltmaktadır. Kampanya finansmanı için ara raporlama gereği olmadığından seçmenler oy kullanma günü öncesinde kampanya gelirleri ve harcamaları hakkında kısıtlı bir bilgiye sahiptir. DKİHB ve Avrupa Konseyi GRECO'nun kampanya finansmanı konusunda uzun

zaman önce verdiği harcama limitlerinin getirilmesi, şeffaflığın artırılması ve denetim mekanizmalarının etkinliğinin artırılması gibi tavsiyeleri hala dikkate alınmamıştır.

Bazı kamu görevlilerine karşı hakaret ve iftirayı suç sayan ve gerçeğe aykırı bilgilerin yayılmasına hapis cezası getiren yasal hükümler, web sitelerinin sık sık engellenmesi, çevrimiçi içeriklerin kaldırılması ile gazetecilerin seçim döneminde tutuklanması ve yargılanması ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı bir etki yaratmış ve otosansüre katkı sağlamıştır. DKİHB SGH medya izleme çalışması neticesinde, resmi yayın kuruluşunun, anayasa ile tarafsızlık ilkesi güvence altına alınmış olsa da, açıkça iktidarı kayırdığı görülmüştür. Takip edilen bazı özel kanallarda da ya muhalefete ya da iktidara daha çok yer verilirken, diğerleri daha çeşitli olacak şekilde adayları yayınlarına taşımıştır. Düzenleyici rolüne rağmen Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) resmi yayın kuruluşunun paralı yayına erişim ve yayında siyasi partilere eşit yer verme konularında tarafsız olmadığı gerekçesiyle yapılan başvuruları dikkatle ele almamıştır.

Yasal çerçeve seçim süreci ve sonuçlarına dair nihai yetkiyi idari bir organa verdiği için seçim ihtilaflarının etkili bir şekilde çözülmesini tam anlamıyla garanti etmemektedir. Bu durum yasal bütünlüğü sekteye uğratmaktadır ve 1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin 5.10'uncu maddesi ve uluslararası iyi uygulama ile de uyum içerisinde değildir. Bazı paydaşlar seçime ilişkin şikâyetlerin tarafsız ve etkili bir şekilde çözülmesi konusunda seçim idaresi, kolluk birimleri ve mahkemelere güvenmediklerini ifade etmişlerdir. Seçim idaresinin bütün seviyelerinde şikâyetlerin işlenmesi süreçleri şeffaflıktan yoksun olup, YSK'nın yayınladığı kararlarda kararın gerekçesi genellikle yeterince verilmemiştir.

DKİHB ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'nun daha önceki tavsiyelerine rağmen kanun bir partiye bağlı olmayan vatandaşlar ile uluslararası gözlemcilerin seçim sürecini gözlemlemesine imkân tanınamakta ve Avrupa Konseyinin standartları ile AGİT'in taahhütlerine ters düşmektedir. Ancak, YSK seçimleri gözlemek üzere bazı uluslararası teşkilatları akredite etmiştir. Seçime katılan adaylar tarafından seçilen kişilerin gözlemlerde bulunmasına imkân tanınırken halk da oy sayımını gözlemleyebilmektedir. Akredite olma girişiminde bulunan sivil toplum kuruluşları ile bazı uluslararası gözlemcilerin akreditasyon talebi reddedilmiştir.

Seçim günü, oy verme yerlerinde ve çevresinde birkaç olay meydana gelmiş olsa da, büyük ölçüde barış içinde geçmiştir. Sandıkların açılması ve oy verme süreçleri genel olarak iyi organize edilmiş ve olumlu değerlendirilmiştir; ancak, USGH gözlemcileri, oy sandıklarının mühürlenmesi ve seçmenlerin kimliklerinin doğrulanması gibi önemli güvencelerin tutarsız bir şekilde uygulandığına dair birkaç örnek gözlemlediklerini rapor etmişlerdir. Gözlemlenen bazı sandıklarda, kurulan düzen, oy verme işleminin gizlilik içinde yapılmasını tam olarak garanti etmemiş ve sık sık ailelerin ve bir grup seçmenin birlikte oy kullandıkları görülmüştür. Gözlemlenen sandıkların yedide birinde aşırı bir kalabalık olduğu bildirilmiştir. Ancak, ne yazık ki, USGH gözlemcilerinin en az 36 oy verme merkezine erişimi engellenmiştir. Oy sayımı esnasında, öncelikle önem arz eden mutabakat işlemlerinin es geçilmesi gibi, birkaç mühim usul hatası yapıldığı gözlemlenmiştir. Çeşitli durumlarda, Sandık Kurulu üyeleri dışındaki sayıma katılan kişiler sürecin dürüstlüğüne ilişkin endişeler dile getirmişlerdir. Gözlemlenen birleştirme süreci etkin olsa da, kimi zaman mekânsal imkânların yeterli olmamasından, aynı anda birden çok prosedürün birlikte yapılmasından ve aşırı kalabalıktan olumsuz etkilenilmiş, sürecin şeffaflığına gölge düşmüştür. Oyların sayımını takip eden saatlerde YSK'dan resmi bir açıklama gelmediği için medya sonuçları bildirmeye başlamış ve bu da belirsizliğe neden olmuştur.

İLK BULGULAR

Arka Plan

Ocak 2023'te Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Haziran ayında seçimlerle aynı zamana denk gelen ve seçmen katılımını olumsuz etkileyebilecek olayları gerekçe göstererek 18 Haziranda yapılması öngörülen 2023 Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçimlerini 14 Mayıs'ta yapma planını duyurmuştur. 6 Şubat

tarihinde Türkiye'nin güneydoğusunda meydana gelen bir dizi büyük depremde çok sayıda can kaybı ve altyapıda büyük bir yıkım yaşanmıştır.¹ Bunu takiben, 8 Şubat tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, yardım ve iyileştirme çabalarını kolaylaştırmak amacıyla depremden etkilenen illerde üç ay süre ile Olağanüstü Hal ilan etmiş, 9 Şubat tarihinde karar Mecliste onaylanmıştır.² 10 Mart tarihinde ise, Anayasaya göre ve diğer siyasi partilerin tümünün oy birliği ile Cumhurbaşkanı erken genel seçimlerin 14 Mayıs tarihinde gerçekleşeceğini duyurmuştur.

2002 yılından bu yana şu anda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderliğinde iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) siyasi ortama yön vermektedir. Seçimler, ülkenin geleceğini şekillendirmeyi amaçlayan birbirine zıt siyasi gündemler arasında yoğun bir yarışın ve kutuplaşmanın hüküm sürdüğü bir ortamda gerçekleşmiştir. Bu yarışa katılan siyasi partiler Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı olarak bilinen büyük koalisyonlar üzerinden stratejilerini yürütmektedirler.³ USGH'nin görüşmelerde bulunduğu bazı muhatapları son yıllarda bazı muhalefet partileri ve muhalefetle tanınan isimlerin sistematik bir şekilde hedef alındığını ve bu durumun onların seçimlere katılması noktasında etkisi olabileceği konusunda endişelerini ifade etmişlerdir. Halkların Demokratik Partisi'ne yönelik Mart 2021'de açılan kapatma davası seçim dönemi boyunca da devam etmiştir.⁴ Devam etmekte olan kapatma davasından dolayı HDP adaylarını Yeşil Sol Parti (YSP) listesinden göstermeyi tercih etmiş ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile birlikte Emek ve Özgürlük İttifakı'nı oluşturmuştur. Aralık 2022'de, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) potansiyel adayı olarak görülen Ekrem İmamoğlu hakkında Yüksek Seçim Kurulu (YSK) üyelerine hakaretten iki yıldan uzun süreli hapis cezası ve kamu görevi yürütmesine engel teşkil edecek siyaset yasağı hükmedilmiş olup ilgili karar şu anda temyiz sürecindedir.⁵

Demokratik bir süreç için kilit niteliğinde olan temel özgürlükler toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile yargının bağımsızlığı konularında uzun süredir var olan endişeler bu seçim döneminde de ele

¹ Ulusal Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD), yaşanan depremlerde az 51.000 kişinin hayatını kaybettiğini ve yaklaşık 3 milyon kişinin yerinden olduğunu [bildirmiştir](#). Depremleri takip eden haftalarda 1.6 milyon kişi etkilenen bölgede, 323.000 kişi bölgenin dışında ve 900.000 kişi kendi imkanlarıyla başka bir yerde barınmaktaydı. Henüz yasal olarak ölü ilan edilmeyen kayıp vatandaşların sayısı bilinmemektedir.

² Depremlerden etkilenen iller Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa'dır. Depremlerin ardından Olağanüstü Hal ilanı ile Türkiye Hükümeti, BM Genel Sekreteri, Avrupa Konseyi ve DKİHB'ye Medeni ve Sivil Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) bazı maddelerinden sapma hakkını kullanacağını bildirmiştir.

³ İktidardaki Cumhur İttifakı AK Parti, MHP, Büyük Birlik Partisi (BBP) ve Yeni Refah Partisi'nden (YRP) oluşmaktadır. Oy pusulasında yer almayan üç diğer parti de bu ittifaka destek vermektedirler: Büyük Türkiye Partisi, Demokratik Sol Parti (DSP) ve Hüda-Par. "Altılı Masa" olarak da bilinen Millet İttifakı, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti, Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA), Demokrat Parti (DP), Saadet Partisi (SP) ve Gelecek Partisi'nden (GP) oluşmaktadır. 2023 seçimlerine katılan ve mecliste olan diğer siyasi partiler ise Memleket Partisi, Yenilik Partisi (YP), Zafer Partisi ve Türkiye İşçi Partisi'dir (TİP).

⁴ 2021 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, HDP'yi Türkiye, Avrupa Birliği ve pek çok diğer ülke tarafından terör örgütü olarak tanımlanan terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile bağlantılı olmakla suçlayarak hakkında kapatma davası açmış ve partinin 451 üyesi için beş yıllık siyasi faaliyet yasağı talep etmiştir. HDP, 11 Nisan 2023 tarihinde davanın siyasi saiklere sahip olduğunu iddia ederek Anayasa Mahkemesi huzurunda yargılanma hakkını kullanmamayı tercih etmiştir. Mahkemenin kararını vermesi için herhangi bir süre sınırlaması bulunmamaktadır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (AKPM) [Türkiye'de demokratik kurumların işleyişine ilişkin 2021 raporuna göre](#), "HDP'yi kapatma girişimi, HDP partisine yönelik devam eden bir baskı sürecinin doruk noktası olarak görünmektedir. Prosedür devam etmektedir. Sonucu ne olursa olsun, 2023'te yapılması planlanan cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimleri öncesinde siyasi motivasyon sorusunu gündeme getiren endişe verici bir gelişmedir". Dahası, 11 Mayıs tarihinde bir işçi sendikası Hizbullah ile bağlantılı olma iddiası ile HÜDA PAR'ın daimi olarak kapatılması için Yargıtay'a başvurmuştur.

⁵ Avrupa Konseyi'nin Yerel ve Bölgesel İdareler Kongresi İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu'na verilen cezayı "yerel demokrasiye yapılan doğrudan bir saldırı" olarak tanımlamıştır. Avrupa Birliği Dış Eylem Servisi'nin Aralık 2022'de yayınladığı bir [basın açıklamasına](#) göre verilen hüküm orantısız olup "Türkiye'de sistematik bir şekilde yargının bağımsızlığının bulunmadığı ve hakim ve savcılar üzerindeki kanuna aykırı siyasi baskının varlığını" doğrulamıştır.

alınmamıştır.⁶ Anayasal bir güvence olsa da, yargının bağımsızlığı konusunda uluslararası aktörler ve USGH'nin görüştüğü çeşitli muhataplarının endişeleri devam etmektedir.⁷ Temmuz 2018'de yapılan yasal değişiklik ile daha önceleri yalnız olağanüstü hal ilan edilen dönemlerde kamu düzeni ve emniyeti muhafaza etmek amacıyla belirli hak ve özgürlükleri 15 güne kadar süreler ile kısıtlayabilme yetkisi valilere de verilmiştir.⁸ DKİHB SGH'nin görüştüğü çok sayıda sivil toplum kuruluşu ve insan hakları savunucusu yetkililerin AGİT taahhütlerine ve Avrupa Konseyi standartlarına ters düşen baskı ve taciz uygulamalarına dair endişelerini dile getirmişlerdir.⁹

Anayasa kadın-erkek eşitliğini güvence altına almaktadır. Ancak, kadınlar siyasette ve liderlik pozisyonlarında hala yeterince temsil edilmemektedirler ve kadınların siyasete katılımının önünde engel teşkil eden basmakalıp toplumsal cinsiyet fikirlerinin ele alınabilmesi için yetkililer ve siyasi partilerin daha çok çaba göstermesi gerekmektedir. Mevcut mecliste 577 vekilin 100'ü (yüzde 17) kadınlardan oluşmaktadır. 17 bakandan sadece biri kadındır. Belediye başkanlarının sadece yüzde 3'ü, muhtarların yüzde 2'si ve yerel meclis üyelerinin ise yüzde 11'i kadındır. 2021 yılında ülke Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (İstanbul Sözleşmesi) çekilmiştir.

Yasal Çerçeve

Seçimler, öncelikli olarak 1982 Anayasası, 1961 tarihli Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (Temel Hükümler Hakkında Kanun), 1983 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu, 2012 yılında kabul edilen Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu ile YSK'nın düzenlemeleri ve kararları ile

⁶ Seçime giden yıllar içerisinde pek çok uluslararası kuruluş Türkiye'de medeni ve siyasi haklara saygı gösterilmesi noktasında duydukları endişeleri dile getirmişlerdir. Avrupa Komisyonu'nun 2022 [Türkiye Raporu](#), "Türkiye'nin demokratik kurumlarının işleyişi ciddi şekilde engellenmeye devam etmektedir [...] İnsan haklarının durumu kötüleşmeye devam etmektedir. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler, insan hakları savunucuları ve eleştirel seslerin faaliyetlerine getirilen geniş kısıtlamalar, özgürlüklerini kullanmaları üzerinde olumsuz etki yaratmaya devam etmektedir." ifadelerine yer vermektedir. Ayrıca, 2016'dan bu yana insan haklarına ilişkin durumdaki genel kötüleşmeye ilişkin Avrupa Konseyi [İnsan Hakları Komiseri'nin 2020 Raporu](#)'nun 7. sayfasındaki referanslara bakınız. Ayrıca bkz. Avrupa Komisyonu'nun 2022 [Türkiye Raporu'nda](#) "yargı bağımsızlığının sistematik olarak bulunmayışı ve hakimler ve savcılar üzerinde yersiz baskı" ile ilgili referansları.

⁷ 2019 [Ara Uyum Raporunda](#) Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO), daha önce paylaştığı Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) bağımsızlığının yürütme makamlarınca yapılan potansiyel tehditler ile bunların siyasi nüfuzuna karşı güçlendirilmesine ilişkin tavsiyesinin uygulanmadığı sonucuna varmıştır. Avrupa Konseyi [İnsan Hakları Komiserliği'nin 2020 Raporu](#), "özellikle hakimlerin görevde yükselme emniyeti ve güvencesi olmak üzere, yargı bağımsızlığının bozulmasına birçok [...] faktörün katkıda bulunduğunu" belirtmiştir. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Mayıs 2022 tarihli bir [sunumunda](#), "Türkiye'de hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı ile ilgili kaygı verici yıllara" atıfta bulunmuştur. Ayrıca bkz. Avrupa Komisyonu'nun 2022 [Türkiye Raporu'nda](#) "yargı bağımsızlığının sistematik olarak bulunmayışı ve hakimler ve savcılar üzerinde yersiz baskı" ile ilgili referansları.

⁸ CHP'nin mecliste yer alan 141 üyesi bu değişikliğin anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile iptalini istemiş, 30 Haziran 2022 tarihinde Anayasa Mahkemesi [kararını](#) açıklayarak davayı reddetmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun 13 Mayıs 2019 tarihli Komisyonun 2018 Türkiye Raporu'na ilişkin [Kararı'na](#) göre 7145 Sayılı yeni Kanun "[darbe girişimi sonrası] ...güçlerinin çoğunu olağanüstü hal altında muhafaza etmekte ve [olağanüstü hal] esasında özgürlükler ve temel insan hakları üzerindeki tüm kısıtlamaların devam etmesini sağlamaktadır."

⁹ 1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin 10.3 Maddesine göre AGİT Üye Devletleri bireylerin "sendikalar ve insan hakları izleme grupları dahil olmak üzere, insan hakları ve temel özgürlükleri geliştirmeyi ve korumayı amaçlayan sivil toplum örgütleri kurma, bunlara üye olma ve etkili bir şekilde katılma hakkı dahil olmak üzere, örgütlenme hakkını kullanmalarına izin verilmesini" sağlamalıdır. Avrupa Konseyi [İnsan Hakları Komiserliği 2020 Raporu](#) "En yüksek mevkilerdekiler de dahil olmak üzere, Türk yetkilileri, düzenli olarak insan hakları savunucuları ve hak-temelli STK'ları hedef alıyor, sıklıkla bu grupları terörist ve halk düşmanı olarak yaftalıyor", yargı "siyasetçilerin sözlerinin ya da hükümet taraftarı gazetelerde yayınlanan iftira niteliğindeki yazıların hemen ardından STK'lara ve insan hakları savunucularına karşı kovuşturma başlatıyor" ifadelerine yer vermiştir.

düzenlenmektedir.¹⁰ Türkiye seçimlerin demokratik bir şekilde düzenlenmesine yönelik başlıca uluslararası ve bölgesel insan hakları araçlarına taraftır.¹¹

Yasal çerçeve seçimlerin demokratik bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli temel yasal zemini tam anlamıyla sağlamamaktadır. Sıkıyönetim altında kabul edilen Anayasa devletin korunması için yasaklamalar getirmeye odaklandığından ve yasaya aykırı kısıtlamalar koyabilen mevzuat düzenlemelerine müsaade ettiğinden dolayı demokratik seçimlerin temelini oluşturan hak ve özgürlükleri yeterince garanti altına almamaktadır.

Mart 2022’de AK Parti ve MHP’nin teklifi üzerine çeşitli kanunlara getirilen düzenlemeler seçim çerçevesinde önemli değişikliklere yol açmıştır.¹² Bu değişiklikler kapsayıcı olmayan bir süreç ile apar topar kabul edilmiştir.¹³ Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, Venedik Komisyonu ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclis’inin daha önce paylaştığı meclise girme barajının alçaltılarak siyasi partilerin mecliste temsil edilebilir olmalarını öngören tavsiyesi ile görme engelli seçmenler için seçime katılmanın kolaylaştırılmasına yönelik tavsiyesi olumlu bir şekilde dikkate alınmıştır.¹⁴ Öte yandan, orta-düzyer seçim kurullarının oluşturulmasında yeni atama usulü dahil diğer değişiklikler seçim paydaşlarının seçim sürecine güvenini zedelemiş ve Anayasa Mahkemesi nezdinde itiraz edilse de bir sonuç alınamamıştır.¹⁵

Seçim çevreleri arasındaki koltuk dağılımı, siyasi partilerin seçime katılabilme koşulları, seçme ve seçilme hakkı, ifade özgürlüğü, seçim kampanyası yürütülmesi ve finansmanına yönelik düzenlemeler, bir partiye bağlı olmayan gözlemcilerin bulunabilmesi ve seçim uyuşmazlıklarının çözümü de dahil olacak şekilde yasal çerçevedeki önemli eksikliklerin giderilerek uluslararası standartlarla uyumlaşmanın sağlanması için DKİHB ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu’nun uzun süredir beklemede olan tavsiyelerinin yanı sıra, çok sayıda önemli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararı dikkate alınmamıştır.¹⁶ Dahası mevzuatta çeşitli boşluklar ve muğlaklıklar söz konusu olup sürecin kilit noktalarında yasal olarak belirsizliğe neden olmaktadır.¹⁷

¹⁰ İlgili diğer kanunlar 1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu, 2017 tarihli Yüksek Seçim Kurulunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ve 1983 tarihli Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’dur.

¹¹ Bunlara “1965 Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”, “1966 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, “1979 Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi”, “2003 Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi”, ve “2006 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” dahildir. Türkiye Avrupa Konseyi’nin Venedik Komisyonu ve Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu’nun (GRECO) da üyesi olup 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 2001 Siber Suçlar Sözleşmesine taraftır. Türkiye Avrupa Konseyi’nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesini ne imzalamış ve de yürürlüğe koymuştur.

¹² Bu değişiklikler, diğerleriyle birlikte, meclise girme barajının düşürülmesi, sandalye dağılımı için yenilenen sistem, siyasi partilerin seçimlere katılabilme kriterlerinde değişiklik, ve orta-düzyer seçim kurulları için yeni bir atama yöntemi getirmektedir.

¹³ Bakınız 2022 tarihli Venedik Komisyonu ve DKİHB’nin 31 Mart 2022 tarihli 7393 sayılı Kanun ile Seçim Mevzuatında Yapılan Değişiklikler Hakkında [Ortak Görüşü](#)

¹⁴ DKİHB SGH’nin görüştüğü çok sayıda muhatap bu değişiklikler kabul edilmeden önce sivil topluma ve muhalefet partilerine yeterince danışılmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bakınız, değişikliklerin yeniden düzenlenmesi veya dikkate alınması için [Ortak Görüşte](#) verilen tavsiyeler. Bu tavsiyeler dikkate alınmamıştır.

¹⁵ 12 Nisan 2022’de 136 CHP milletvekili tarafından yapılan şikayette, kurullardaki kıdemli hakimlerin süreleri dolmadan muhtemelen kendilerinden daha az tecrübeli hakimler ile değiştirilmesini de öngören yeni yöntemin seçim idarecilerinin yetki ve bağımsızlığını, kanuni hakim güvencesini ve seçim yasasının istikrarını zedelediği ileri sürülmüştür. 28 Eylül 2022 tarihli Anayasa Mahkemesi [kararı](#) ile yeni yöntemin anayasaya uygunluğu oybirliği ile kabul edilmiştir. Ancak, 15 hakimden oluşan heyetin üçte biri hakimlerin görevden erken alınmasına ilişkin iptal istemine yönelik muhalif görüş vermiştir.

¹⁶ Bu durum özellikle, AİHM’nin derhal serbest bırakılmalarını talep eden kararlarına rağmen beş yılı aşkın süredir cezaevinde bulunan HDP eski eş başkanı Selahattin Demirtaş ve hayırsever Osman Kavala ile ilgili olarak AİHM’nin 18. maddesinin ihlal edildiğine hükmettiği kararlarla ilgilidir.

¹⁷ Örneğin seçim öncesi ittifaklarını düzenleyen hükümlerde boşluklar ve belirsizlikler mevcuttur; görevdeki cumhurbaşkanlarının resmi pozisyonlarını ve idari kaynakları kötüye kullanması; cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası finans kurallarına uyulmadığı taktirde bir cezanın bulunmaması; seçimle ilişkili medya ihlalleri için yaptırımda bulunma yetkisi; ve cumhurbaşkanı seçimlerinde ikinci tura gidilmesi gibi.

Seçim Sistemi

Cumhurbaşkanı 5 yıl süre ile görev yapmak üzere ülke geneli tek bir seçim bölgesi olacak şekilde doğrudan seçilir ve iki döneme kadar cumhurbaşkanı görevinde bulunabilir.¹⁸ 2017’de Anayasada yapılan değişikliklere göre üçüncü bir dönem yalnız cumhurbaşkanının makamındaki ikinci dönemi esnasında Meclis erken cumhurbaşkanı seçimine gitmeye kararı verdiği durumda mümkündür. İlk turda adaylardan biri geçerli oyların yüzde 50’den fazlasını alamaz ise en fazla oyu alan iki aday arasında iki hafta sonra ikinci bir tur düzenlenir.

600 sandalyeli tek meclisli parlamentoya milletvekilleri 87 çok-vekilli seçim çevresindeki orantılı sistem ile kapalı siyasi parti listelerinden veya bağımsız adaylar olarak beş yıllık bir dönem için seçilirler. Seçim öncesi ittifaklarına müsaade edilmekte, ancak, ittifakta yer alan siyasi partilerin ayrı listeler sunması gerekmektedir.¹⁹ DKİHB ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu’nun uzun süredir dile getirdiği bir tavsiyesi ile uyumlu olacak şekilde 2022’de yapılan yasal değişiklikler ile siyasi partiler ve ittifaklar için seçim barajı yüzde 10’dan yüzde 7’ye indirilmiştir.²⁰ Sandalye dağılımı konusunda yapılan yeni düzenleme ile ittifak altında yarışanlar da dâhil olmak üzere tüm siyasi partilere doğrudan *D’Hondt* yöntemine göre sandalyeler dağıtılacaktır. ²¹Venedik Komisyonu ve DKİHB’nin ortak görüşünde de ifade edildiği gibi, bu yöntem ile yüksek seçim barajı bir araya geldiğinde ittifak içerisindeki daha küçük siyasi partilerin dezavantajına olabilmektedir.

İki ya da daha fazla seçim çevresine ayrılan dört il dışında, seçim çevreleri 81 ilin idari sınırlarına tekabül etmektedirler.²² Mart 2023’te YSK seçim çevrelerinde sandalye dağılımlarının 2022 nüfus verisine göre yeniden yapılması konusunda bir karar yayınlamıştır. YSK’nın uyguladığı yasalara formül ile DKİHB ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu’nun uzun süredir bekleyen tavsiyesine rağmen, verilen oyların eşitliği önemli ölçüde etkilenmiş ve 87 seçim çevresinin 39’unda ortalama vatandaş sayısından yüzde 15’in üzerinde bir sapma yaşanmıştır. Bunların da yarısından çoğunda yüzde 30 üzerinde bir sapma ile söz konusu durum uluslararası iyi uygulama ile ters düşmektedir.²³

Seçim İdaresi

Seçim idaresi, YSK, 81 İl Seçim Kurulu, 1.095 İlçe Seçim Kurulu ve 204.353 Sandık Kurulundan oluşmaktadır²⁴. YSK her biri birinci sınıf (kıdemli) hâkimler arasından altı-yıllık süre ile atanan yedi asıl ve

¹⁸ Bu gerçekleşen üçüncü direkt cumhurbaşkanı seçimidir; 2014’ten önce Cumhurbaşkanı Meclis tarafından dolaylı olarak seçilmekte idi. 2017 Anayasa değişikliği cumhurbaşkanlığı süresini yedi yıldan beş yıla indirmiştir.

¹⁹ Seçim pusulalarında oy ittifakın tamamına değil de belirli bir siyasi partiye verilecek şekilde düzenleme yapılmıştır. İttifaka ayrılan bölüme denk gelip ancak özel bir parti üzerinde yer almayan oylar “ortak oy” olarak sayılmakta ve ittifak içerisindeki siyasi partilere aldıkları oy oranına göre dağıtılmaktadır.

²⁰ Bakınız Venedik Komisyonu ve DKİHB’nin 2022 [Ortak Görüşü](#) Madde 34 “geniş çaplı bir kamu müzakeresinin ardından Türk yetkilileri barajı daha da indirme ihtimalini düşünmeye teşvik ediyoruz”.

²¹ Daha önce sandalyeler iki aşamada dağıtılıyordu; önce seçim bölgelerinde seçim öncesi koalisyonlar, bireysel partiler ve bağımsız adaylar arasında tahsis ediliyor ve ardından seçim öncesi koalisyona tahsis edilen sandalyeler onu oluşturan partiler arasında dağıtılıyordu. 2022 Venedik Komisyonu ve ODIHR [Ortak Görüşünün](#) 16. paragrafına bakınız.

²² İstanbul ve Ankara’da üçer seçim çevresi, İzmir ve Bursa’da ise ikişer seçim çevresi bulunmaktadır. Seçim çevrelerinde 1 ile 36 arasında değişen sandalye sayısı mevcuttur. Mart 2021’de yayınlanan iki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Diyarbakır, Giresun, Muş ve Ordu illerinin sınırları yeniden düzenlenmiştir.

²³ Örneğin Düzce’de % 67, Osmaniye’de % 49 ve Kilis’te % 48 oldu. 2002 [Venedik Komisyonu Seçim Konularında İyi Uygulamalara İlişkin Kılavuzu](#) (İyi Uygulama Kılavuzu) I.2.2.iv paragrafı, standarttan izin verilen sapmanın yüzde 10’dan fazla olmamasını ve özel durumlarda dahi kesinlikle yüzde 15’i geçmemesi gerektiğini tavsiye eder.

²⁴ Toplam sandık kurulu sayısı, yurt dışındaki sandıklarda, gümrüklerde ve yurt dışı oyların sayımında kullanılmak üzere kurulan 11.212 sandık kurulu, ceza infaz kurumlarındaki 332 sandık kurulu ve seyfar oy kullanımı için belirlenmiş 924 sandık kurulundan oluşmaktadır.

dört yedek üyeden oluşan bir kuruldur.²⁵ Yasal olarak öngörülen yapısının aksine, YSK 11 üyeli bir organ olarak hareket ederek tüm yedek üyelerin oturumlara katılmasına ve oy kullanmasına müsaade etmiştir.²⁶ Seçime katılma yeterliliği bulunan siyasi partiler YSK’da ve orta seviye kurullarda oy kullanma hakkı bulunmayan üye görevlendirebildiği gibi İlçe Seçim Kurulları ve Sandık Kurullarında asıl üye görevlendirme hakkına sahiptir.²⁷

YSK’nın düzenlediği oturumlar halka açık değildir ve alınan tüm kararları yayınlama yükümlülüğü olmasına rağmen, alınan kararların yalnız yaklaşık yüzde 11’i yayınlanmış, bu ise çalışmalarının şeffaflığını önemli ölçüde azaltmıştır. YSK, yasal yetkisi uyarınca seçim sürecini denetlemekten ve düzenlemekten sorumludur; ancak YSK’nın bu seçimlerde aldığı kararların büyük bir kısmı hali hazırda mevcut yasal hükümleri tekrar eder nitelikte olduğundan YSK aldığı düzenleyici kararlar ile mevzuatı tamamlayıcı rolünü yeterince icra etmemiştir.²⁸

2022’de getirilen yasa değişikliklerinin ardından, Temmuz 2022’de İl ve İlçe Seçim Kurulu üyeleri kendi bölgelerindeki seçimlerin idaresini denetlemek üzere iki yıllık süre ile yeniden belirlenmiştir. Bu yapılan değişiklik ile İl ve İlçe Seçim Kurulu üyelerinin yargıdan seçilme usulüne de yeni bir düzenleme getirilmiştir.²⁹ USGH’nin görüşmelerde bulunduğu bazı muhatapları, yeni tayin usulü ile bu göreve gelen sınırlı mesleki deneyime sahip yargı üyelerinin siyasi etkilere karşı daha hassas olabileceklerine dair endişelerini dile getirmiştir. DKİHB SGH tarafından gözlemlenen İl Seçim Kurulları ile İlçe Seçim Kurulları profesyonel ve iyi organize edilmiş olsa da oturumların kapalı gerçekleştirilmesi ve kararların sistematik şekilde yayınlanmaması sürecin şeffaflığını sarsmaktadır. Bazı Sandık Kurullarında siyasi partilerden aday gösterilen üyelerin bulunmaması nedeniyle seçimde görevli personeli belirlemede güçlük çekilmiş ve bu nedenle genellikle Sandık Kurullarının oluşturulması için yasal son tarihten sonra bu kurullar oluşturulabilmiş olsa da Sandık Kurullarının çoğunluğu yasaya uygun olarak oluşturulmuştur.³⁰

Depremelerin neden olduğu ciddi zorluklara rağmen³¹, seçim idaresi teknik hazırlıkları etkili bir şekilde yönetmiş ve yasal olarak belirlenen sürelerin çoğuna bağlı kalmıştır.³² Genel olarak, seçim idaresinin süreci etkin bir şekilde yönetme konusundaki teknik kapasitesi halkın büyük güvenini kazanmıştır. Ancak, yargıya

²⁵ Yargıtay’dan altı üye Danıştay’dan beş üye atanmaktadır. Yedek üyeler kura usulü ile her iki kurumdan ikişer yedek üye olacak şekilde seçilmektedir. Mevcut YSK’da üyelerin altısı Ocak 2020’de atanmışken beş üye Ocak 2023’te atanmıştır.

²⁶ Yeterli çoğunluk, yedi üyenin yedisinin de katılmasını gerektiren seçim sonuçlarına ilişkin kararlar dışında, yedi üyenin çoğunluğudur. Kanunen, kararlar yedi üyenin çoğunluğu ile alınır. YSK, hangi hakimlerin yedek, hangilerinin asıl üye olarak seçildiğini kamuoyuna açıklamamıştır.

²⁷ Mecliste grubu bulunan ve son seçimlerde oyların çoğunluğunu alan dört siyasi parti YSK’da oy kullanma hakkı bulunmayan temsilciler bulundurabilirler. Daha alt kurullarda siyasi temsiliyet sağlayabilmek için il ve ilçe seviyelerinde ilgili kriterlerin sağlanması gerekmektedir. Ancak, ilgili parti gelen seçimlerde yer almadığı takdirde o partinin alt kurullardaki temsiliyet hakkı geçersiz olur. YSK’da oy verme hakkı bulunmayan temsilci bulunduran siyasi partiler AK Parti, CHP, HDP, İYİ Parti ve MHP’dir. Nisan 2023’te, HDP’nin seçim kurullarında temsilci bulundurma hakkı YSK haricindeki diğer kurullar için kaldırılmıştır.

²⁸ Bu tür YSK düzenlemeleri, milletvekili adaylarının kayıt altına alınması, Sandık Kurulu üyeleri ve orta düzey seçim kurullarının temsilcileri için atama usulleri ile İlçe ve İl Seçim Kurullarında seçim sonuçlarının birleştirilmesine ilişkin prosedürleri içermektedir.

²⁹ İl Seçim Kurulları üç hakimden oluşmaktadır. Yedi üyesi bulunan İlçe Seçim Kurullarına bir hakim başkanlık etmekte ve Kurul iki memur ile dört siyasi parti temsilcisinden oluşmaktadır. Yeni usul gereği, Temmuz 2022 itibari ile, İl ve İlçe Seçim Kurulu üyeleri birinci sınıf hakimler arasından ad çekme usulü ile seçilmekte, daha önce uygulanan ilgili bölgedeki en kıdemli hakimin kıdeme göre atanması işlemi artık uygulanmamaktadır.

³⁰ Bu durumdan etkilenen siyasi partiler, yetersiz kapasite ve katılıma ilginin az olduğunu belirtmiş ve devlet memurlarının görevden muaf tutulmalarına yönelik bir dizi talepte bulunulduklarını rapor etmişlerdir.

³¹ YSK, seçmen listelerinin kesinleştirilmesinde ve sandık yerlerinin belirlenmesinde gecikmelerle karşı karşıya kalmıştır; bazı durumlarda, İlçe Seçim Kurulları Sandık Kurulu üyelerini yasal son belirleme tarihinden sonra tayin ederek kurulları oluşturmuştur.

³² Şubat ve Mart aylarında YSK, seçim idaresi tesislerinde hasar tespiti yapmak için çeşitli yerinde incelemeler gerçekleştirmiş ve depremden etkilenen Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya ve Osmaniye’de 15 ilçedeki İlçe Seçim Kurulu binalarının yerine konteynır ve çadır da dahil olmak üzere alternatif imkanlardan yararlanma kararı almıştır.

olan güvenin az olması, YSK'nın mevcut ve geçmişteki tartışmalı kararları ve çalışmalarının bazı yönlerinde şeffaf olunmaması nedeniyle paydaşların seçim idaresinin bağımsızlığına olan güveni değişkenlik göstermiştir. Kadınların seçim yönetimindeki temsili düşük seviyelerde seyretmeye devam etmiştir.³³ Tüm YSK üyeleri erkeklerden oluşurken, kadınlar İl ve İlçe Seçim Kurulu üyelerinin yalnızca yüzde 11,7'sini oluşturmakta ve İl Seçim Kurullarının yüzde 27'sine ve İlçe Seçim Kurullarının ise yüzde 46'sına başkanlık etmektedir.

Zorunlu eğitim, bilhassa seçim gününden önceki hafta boyunca, yalnız kamu personeli olan Sandık Kurulu üyelerine verilmiştir. DKİHB SGH tarafından gözlemlenen eğitimler bilgilendirici olmasına rağmen tam kapsamlı olmayıp seçim prosedürleri ile ilgili soru ve açıklama isteklerine çok fazla fırsat vermemektedir. Parti tarafından aday gösterilen üyeler bu eğitimlere gönüllü olarak katılabilmekte veya çevrimiçi eğitim materyallerine erişebilmektedir. Yeni atanan üyeler de dahil olmak üzere İl ve İlçe Seçim Kurulu üyeleri herhangi bir eğitim almamış, bu da bazı prosedürlerin tutarsız uygulanmasına yol açmıştır.³⁴ Seçim idaresi, seçmen kütüklerindeki değişiklikler, engelli seçmenler için getirilen düzenlemeler, oy pusulasının geçerliliği ve oy kullanma yöntemlerine odaklanan sınırlı bir seçmen bilgilendirme kampanyasını yazılı ve görsel yayın araçları üzerinden yürütmüştür. Kanunen zorunlu tutulmamakla birlikte, seçmenlere yönelik eğitim materyalleri Türkçe dışında başka bir dilde sunulmamıştır. Olumlu olarak, tüm görsel-işitsel seçmen eğitim materyalleri işaret dili tercümesi de içermiştir.

Yurtdışı seçmen kütüğüne kayıtlı yaklaşık 3.38 milyon seçmen için erken oy kullanma imkânı sağlanmış; 27 Nisan'dan 9 Mayıs'a kadar 73 ülkedeki 167 diplomatik temsilcilikte ve diğer bölgelerde sandıklar kurulmuştur. Yurt dışından gelen oylar, Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulu kapsamında özel olarak belirlenmiş sayım komiteleri tarafından merkez Ankara'da sayılmıştır. Ayrıca, yurtdışında kayıtlı seçmenler, 27 Nisan-14 Mayıs tarihleri arasında 46 gümrük kapısında bulunan sandıklarda da oy kullanabileceklerdir.

Güvenlik endişelerini, sandıklar için yeterli yerin bulunmamasını ya da nüfusun dağınık yerleşmiş olmasını gerekçe göstererek, valiler ve İl Seçim Kurullarının talebi üzerine YSK, başta Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olmak üzere seçim gününden bir hafta öncesine kadar 28 ildeki 861 oy verme yerini değiştirmiş veya birleştirmiştir. Yasal son tarih olan 14 Nisan sonrası da dahil olmak üzere yapılan geç birleştirmeler, potansiyel olarak 57.170 seçmenin oy kullanabilmesini etkilemiştir. USGH'nin görüşmelerde bulunduğu bazı muhataplar bu değişikliklerin siyasi motivasyonlarla yapılmış olabileceği ve zamanında bilgilendirme yapılmadığı konusunda endişelerini dile getirmişlerdir. YSK, Kurulun sandıkların birleştirilmesi kararlarına çok sayıda itiraz geldiğini ve bunların tamamının reddedildiğini bildirmiştir.

Seçmen Kaydı

Mahkeme kararı ile oy verme ehliyeti olmadığı tayin edilenler, suçun ağırlığına bakılmaksızın kasıtlı suçlardan hüküm giymiş olanlar, askerlik görevini ifa etmekte olanlar ve askeri okuldaki öğrenciler dışında 18 yaşını doldurmuş vatandaşların oy kullanma hakkı vardır. Oy kullanma hakkına ilişkin bu kısıtlamalar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları, AGİT taahhütleri ile diğer uluslararası yükümlülükler ve standartlara aykırı düşmektedir.³⁵ Öte yandan olumlu bir gelişme olarak, 13 Mart'ta YSK, cezaevlerinde

³³ USGH'nin görüştüğü birçok muhatapı, İstanbul Belediye Başkanlığı seçiminin sonuçlarının geçersiz sayılmasına ilişkin 2019 YSK kararının ve görevdeki Cumhurbaşkanının bu seçimler için aday gösterilmesinin, seçim idaresinin bağımsızlığına olan güvenin sınırlı kalmasına katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

³⁴ Örneğin, DKİHB SGH gözlemcileri, İlçe Seçim Kurullarının, Sandık Kurullarının oluşturulması ve İlçe Seçim Kurulları ile Sandık Kurullarında siyasi partilerin temsilcisinin bulunmasına ilişkin yasal hükümleri farklı yorumladığını kaydetmiştir.

³⁵ Bakınız Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 20 Ocak 2013 tarihli 29411/07 sayılı Söyler Türkiye'ye Karşı kararı; 21 Ekim 2014 tarihli 9540/07 sayılı Murat Vural Türkiye'ye Karşı kararı. [1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin](#) 7.3 Fıkrası üye Devletleri "yetişkin vatandaşlara genel ve eşit oy hakkı verilmesini teminat altına almaya" çağırarak, 24. Fıkra ise hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamaların "kanunun amacı ile mutlaka orantılı" olması gerektiğini eklemektedir. 2006 tarihli BM [Engelli Hakları Sözleşmesi'nin](#) (CRPD) 12. Maddesi kanunlar önünde engellilerin eşit görülmesini gerektirmektedir. Madde 29, Devletlerin "engellilerin siyasi haklarını ve bu hakları diğerleri ile eşit zeminde kullanma fırsatını garanti altına alınmasını" gerekli görmektedir.

olmayan bütün hükümlüler için cezalarının tamamen infaz edilip edilmediğine bakılmaksızın oy vermeye izin veren bir karar yayınlamıştır.

Seçmen kaydı pasif ve süreklidir. Merkezi seçmen kütüğü, nüfus ve adres kayıtlarına dayalı olarak YSK tarafından tutulur. Seçmen listeleri muhtarlıklarda 20 Mart tarihine kadar incelemeye açık asılı kalmış, seçmenler 2 Nisan tarihine kadar bilgileri kontrol edip doğrulayabilmiş veya değişiklik talebinde bulunabilmiştir. Depremler nedeniyle tahminen 2 milyon seçmenin yerinden olmasına rağmen, yetkililer adres değişikliklerini kolaylaştırmak ve etkilenenlerin oy kullanabilmesi için sınırlı önlemler almıştır.³⁶ İçişleri Bakanlığı DKİHB SGH'ye, yüzde 70'i oy verme yaşında olan yaklaşık 453.000 vatandaşın depremden etkilenen bölgelerden başka illere kayıt olmak için ikamet adreslerini değiştirdiğini bildirmiştir.³⁷ Yasaya göre, deprem nedeniyle yerinden olanlar da dahil olmak üzere ikamet değiştiren kişiler, sadece yeni ikamet ettikleri yerdeki siyasi partilere ve adaylara oy verebilirler. Deprem nedeniyle yer değiştiren bu vatandaşların önemli bir kısmı ise ancak kayıtlı ikametgâhlarına dönerek oy kullanabileceklerdir. Bazı sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve siyasi partilerin bu seçmenlere ücretsiz ulaşım sağlama çabalarına rağmen, çok sayıda seçmen oy kullanma haklarından mahrum bırakılmıştır.³⁸

YSK'ya göre, yurt içinde 60.997.843, yurt dışında ise 3.416.098 seçmen kayıtlıdır. Tutuklu ve mahkûmlardan oy verme ehliyetine haiz 53.185 seçmen için özel seçmen listeleri derlenmiştir. DKİHB'nin daha önceki tavsiyesine rağmen, kadın sığınma evleri ve hastaneler gibi geçici adreslerde kalanlara oy kullanma olanağı sağlamak için özel hükümler getirilmemiştir.³⁹ STK'ların taleplerine rağmen kırsal kesimde ikamet eden yatağa bağlı seçmenler için bir düzenleme yapılmamış, yalnız kentsel alanlarda yaşayan yatağa bağlı 11.196 seçmenin için seyyar sandık imkânı sağlanmıştır.

USGH'nin görüştüğü muhataplarının çoğu, seçmen listelerinin doğruluğu konusunda endişe dile getirmezken, bazıları, yasaya aykırı olmamakla birlikte, seçmen listelerinin deprem nedeniyle kayıp olan seçmenleri de içerebileceğini ve bunun da söz konusu listenin doğruluğunu etkileyebileceğini belirtmiştir. Dahası, bir ayın üzerinde bir aradan sonra Yükseköğretim Kurulunun 30 Mart tarihli ülke genelinde yükseköğrenim kurumlarında yüz yüze eğitime geri dönme kararı ile öğrencilere okudukları illere ikametlerini taşımak için üç gün gibi kısa bir süre tanınmış ve bu durum muhtemelen bu öğrencilerin oy kullanma haklarını kısıtlamıştır.⁴⁰

Siyasi Partilerin ve Adayların Kayıt Altına Alınması

Cumhurbaşkanı adayları 40 yaşını doldurmuş ve yükseköğretim mezunu olmalıdırlar. 18 yaşını doldurmuş ve ilkokul mezunu vatandaşların milletvekili seçimi için aday olma hakları bulunmaktadır. Mevzuat mahkeme kararı ile hukuki ehliyetten yoksun bırakılmış kişiler, kamu hizmetinden yasaklananlar, askerlik görevini ifa etmekte olanlar ya da geniş kapsamlı suçlardan hüküm giymiş kişilerin adaylık haklarına karşı aşırı kısıtlamalar barındırmaktadır. Yaş gerekliliği dışında kalan diğer kısıtlamalar uluslararası iyi

³⁶ 13 Mart tarihinde YSK depremden etkilenip geçici sığınaklarda konaklamakta olanların ikamet kaydının yapılabilmesi için ilave destekleyici bir dokümana gerek duyulmaksızın belediyeler tarafından verilen teknik bir adres ile ikamet kaydı yapabilmelerine imkan tanıyan bir karar yayınlamıştır. DKİHB SGH'nin görüştüğü çok sayıda siyasi parti ve sivil toplum muhatabı, adres değişiklikleri için daha uzun süre verilmesi, ulaşımın devlet tarafından ücretsiz olarak sağlanması ve etkilenenlerin oy kullanmasını kolaylaştıracak diğer alternatif önlemler alınmasını önermişlerdir.

³⁷ YSK'ya göre, askı süresince yeni ikametgah kaydı yaptıran deprem nedeniyle yer değiştiren 133.000 seçmeni içermekte idi.

³⁸ Birçok siyasi parti ve STK, DKİHB USGH'ye seçimden önce seçmenlere ikamet adreslerine dönmeleri için ulaşım imkânı sunma niyetlerini, ancak mali ve operasyonel kapasitelerinin sınırlı olduğunu bildirmişlerdir. Temel Hükümler Kanunu'nun 152. maddesine göre, oy karşılığı sağlanmadıkça ulaşım sağlanması kanuna aykırı değildir.

³⁹ DKİHB SGH'ye, kadın sığınma evlerinde 153.000 kadının kaldığı bilgisi verilmiştir.

⁴⁰ 20 Şubat tarihinden itibaren başlayarak yurt genelinde yüz yüze eğitime ara verilmiş, öğrenci yurtları depremde evini kaybeden kişilerin kullanımına açılmıştır. Türkiye'de yaklaşık 3.8 milyon üniversite öğrencisi bulunmaktadır.

uygulamalar ve 1990 AGİT Kopenhag Belgesi ile getirilen ayrımcılığın önlenmesi ve orantılılık ilkelerine zıt düşmektedir.⁴¹

Cumhurbaşkanı adayları, mecliste temsil edilen partiler ya da son genel seçimlerde oyların en az yüzde beşini almış bir ya da daha fazla parti tarafından aday gösterilebilirler. Milletvekili adayları ise YSK tarafından seçime katılma yeterliliği bulunduğu tespit edilen siyasi partiler tarafından aday gösterilebilirler. Depozito ödeyen vatandaşlar da bağımsız aday olarak seçimde yer alabilirler.⁴² Bağımsız cumhurbaşkanı adaylarının, ayrıca, 100.000 seçmenden imza alarak desteklenmeleri gerekmektedir. Uluslararası iyi uygulamanın ve DKİHB tavsiyelerinin aksine seçmenler yalnız bir adayın adaylığı için imza verebilmektedir.⁴³

Milletvekili seçimlerine katılabilmek için siyasi partiler illerin en az yarısında ve bu illerin her birindeki ilçelerin en az üçte birinde teşkilatlanmalarını tamamlamış olmalıdırlar; buna ilaveten, seçim gününden en az altı ay önce parti genel kongrelerini gerçekleştirmiş olmalıdırlar. 2022 yılında yapılan yasal değişiklikler ile bu gereklilik daha da genişletilmiş ve yeterlik kriterini yerine getirebilmek için siyasi partilerin ulusal, il ve ilçe kongrelerini gerçekleştirmiş olması gereği ile yasal olarak belirlenen süre içerisinde iki art arda kongre yapmış olma şartı getirilmiştir.⁴⁴ Ardı ardına iki kongre yapmış olma gereği ile teşkilatlanmasının büyük bir kısmını tamamlama şartı yeni kurulan siyasi partilere eşit muamele gösterilmesi ve orantılılık ilkelerine uymamaktadır.⁴⁵ Kayıtlı olan 126 siyasi parti içerisinde 36 siyasi parti YSK tarafından seçime katılma yeterliliğine haiz bulunmuştur.⁴⁶ Akabinde beş seçim-öncesi ittifakı kurulmuştur.⁴⁷

YSK'nın yönetimindeki adayların teknik olarak kayıt altına alınması süreci kapsayıcı bir şekilde yürütülmüştür. Ancak, ikinci en büyük muhalefet partisi hakkında başlatılan kapatma davasının devam etmesi bu siyasi partinin seçime katılmasını ve tanınmış bazı muhalif siyasetçilere karşı açılan ceza davaları bazı adayların seçim yarışına katılmasına engel oluşturmuş olabilir. YSK dört adet cumhurbaşkanı adayını kayıt altına almıştır.⁴⁸ 11 Mayıs tarihinde Memleket Partisinin desteklediği bağımsız cumhurbaşkanı adayını Muharrem İnce adaylıktan çekildiğini ilan etmiş, ancak bu durumla ilgili kanunda bir düzenleme bulunmadığından Sayın İnce oy pusulalarından çıkarılmamıştır. Dahası, milletvekili genel seçimleri için 24

⁴¹ 1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin 7.5 maddesine göre üye Devletler "birey ya da siyasi partilerin veya teşkilatların temsilcisi olarak siyasi ya da kamu hizmeti görevi görmek isteyenlerin bu hakkına ayrımcılık yapmadan saygı göstermelidir". Ayrıca bakınız İyi Uygulama Kılavuzu bölüm I.1.1.d

⁴² Depozito olarak yatırılması gereken miktar cumhurbaşkanı seçimleri için 555,980 TL (26,000 Avro kadar) ve milletvekili genel seçimleri için 55,598 TL'dir (2,600 Avro kadar). Kayıt altına alınan tüm cumhurbaşkanı adaylarına bu depozito iade edilebilirken, milletvekili adayları yalnız seçildikleri taktirde depozitolarını iade alabilmektedirler.

⁴³ Siyasi Partilerin Düzenlenmesine İlişkin DKİHB ve Venedik Komisyonu Kılavuzu'nun 196. maddesi "bir vatandaşın tek bir partiyi desteklemek için imza vermesine yönelik gereklilikten kişinin örgütlenme özgürlüğünü etkileyeceği ve siyasi partilerin kolaylıkla diskalifiye olmasına neden olabileceği için kaçınılmalıdır" tavsiyesinde bulunmaktadır.

⁴⁴ Buna ilaveten, yapılan değişiklikler daha önceleri mecliste siyasi parti grubu kurabilmiş olmanın katılabilmek için yeterli olduğu ve il ve ilçe örgütlenmesine ya da kongrelerin düzenlenmiş olmasına bakılmayan katılım koşullarını da değiştirmiştir. Siyasi Partiler Hakkında Kanun'a göre ulusal kongreler en az iki yılda bir en fazla üç yılda bir gerçekleştirilebilmektedir.

⁴⁵ 1990 [AGİT Kopenhag Belgesi'nin](#) 7.6'ncı maddesi "Katılımcı Devletler bireylerin ve grupların, tam bir özgürlük içinde kendi siyasi partilerini veya başka siyasi örgütlerini kurma haklarına saygı gösterecek ve bu türden siyasi parti ve örgütlere, yasalar ve otoritelerce eşit muamele edilmesi esasına dayalı şekilde, birbirleriyle rekabet etmeleri için gerekli yasal güvenceleri sağlayacaklardır" ifadelerine yer vermektedir.

⁴⁶ Seçime katılma ehliyetine haiz olmadığı kararı verilen bir siyasi parti YSK'ya tüm yasal gerekleri yerine getirdiği gerekçesi ile itirazda bulunmuş, başvurusu YSK tarafından reddedilmiştir.

⁴⁷ Milletvekili adaylarının kayıt altına alınmasına ilişkin olarak AK Parti'nin Millet İttifakı'nın pusuladan çıkarılması ve ittifaktaki siyasi partilerin oylarının ayrı ayrı sayılması talebi YSK tarafından reddedilmiştir. Bu talepte Millet İttifakı'nda yer alan dört partinin (DEVA, DP, SP ve GP) aday listelerini sunmadığı, diğer iki partinin (CHP ve İYİ Parti) bazı illerde aday listelerini sunmadığı ileri sürülmüştür. Ancak YSK, AK Parti'nin Millet İttifakı'nın üyelerinden yalnızca birinin, CHP veya İYİ Parti'nin, aday listesi sunduğu seçim çevrelerindeki pusulalarda ittifak adının kullanılmasına izin verilmemesi talebini kabul etmiştir.

⁴⁸ Görevdeki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan AK Parti ve MHP tarafından aday gösterilirken, Kemal Kılıçdaroğlu CHP ve İYİ Parti tarafından aday gösterilmiş, Muharrem İnce ve Sinan Oğan ise bağımsız aday olmuşlardır.

siyasi partiden gelen 1.849 aday ile 151 bağımsız aday YSK tarafından kayıt altına alınmıştır.⁴⁹ Ayrı listelerle seçime girmeme kararı alan bazı siyasi partiler, ittifak içinde oldukları partilerin listelerinden adaylarını göstermeyi tercih etmişlerdir.⁵⁰ Aday listeleri için cinsiyet kotası veya sıralama şartı bulunmamakta olup yalnız az sayıda siyasi parti bu konuda iç politikalar uygulamıştır.⁵¹ 13.037 milletvekili adayının içinden yüzde 25 kadarı kadındır. Aday listelerinde 327 (yüzde 18) kadın aday bulunmakta, 11 kadın aday ise bağımsız aday olarak seçime katılmaktadır.⁵² Kadın cumhurbaşkanı adayı bulunmamaktadır.

YSK adayların kayıt altına alınmasına ilişkin alınan kararlar dahil itirazların çoğunu yayınlamayıp şeffaflıktan uzaklaşmıştır. Sayısı kamu ile paylaşılmayan itirazlardan sadece üç Cumhurbaşkanlığı adayının seçime katılma yeterliliğine karşı yapılan itiraza yönelik verdiği dört kararı paylaşmış ve bu itirazların tamamı reddedilmiştir. 200'den fazla vatandaş görevdeki Cumhurbaşkanının adaylığı kendisinin üçüncü dönemi olacağı ve anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile bu adaylığa itiraz etmiş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine de bu hususta bir başvuru yapılmıştır.⁵³ YSK görevdeki Cumhurbaşkanının 2014 ve 2018 yılları arasındaki cumhurbaşkanlığı dönemi cumhurbaşkanının dolaylı olarak seçtiği bir önceki parlamenter sistemde gerçekleşmesi sebebiyle en fazla iki dönem cumhurbaşkanı seçilebilme kısıtlamasına tabi olmadığı gerekçesiyle bu itirazları reddetmiştir.⁵⁴

Kampanya Ortamı

Yasal çerçeve, kampanya yürütmek için iki dönem belirlemektedir: 18 Mart'ta milletvekilliği seçimleri ve 31 Mart'ta cumhurbaşkanlığı seçimi için başlayan ve bu süre zarfında idari kaynakların kötüye kullanılması yasağı da dahil olmak üzere belirli kampanya düzenlemelerinin uygulandığı seçim dönemi ile oy verme gününden önceki onuncu günde başlayan ve daha katı kuralların uygulandığı propaganda dönemi.⁵⁵

⁴⁹ Adaylık için kayıt niteliklerine haiz olmadıkları gerekçesiyle YSK yedi cumhurbaşkanı aday adayı ile sekiz bağımsız milletvekili adayının kayıt başvurularını reddetmiş; dokuz cumhurbaşkanlığı adayının ise gerekli destek imza sayısına ulaşamaması gerekçesi ile reddetmiştir. Kayıt belgeleri geç teslim edildiği gerekçesiyle bir siyasi partinin kayıt başvurusu reddedilmiş, bir diğersinin ise gerekli sayıdaki ilde seçmen listesi oluşturmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Kayıt belgelerindeki eksiklikleri gideremeyen beş siyasi parti bazı seçim çevrelerinde seçime katılma hakkını kaybetmiştir.

⁵⁰ CHP'nin aday listesi de DEVA, DP, SP ve GP'den adaylar içermektedir. AK Parti listeleri *Hüda-Par*'dan bazı adaylar içermiştir.

⁵¹ Örneğin, CHP DKİHB SGH'ye Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul ve İzmir gibi büyükşehirlerde iki kadın bir erkek adaylı özel bir fermuar sistemi uyguladıklarını belirtmiş, YSP ise hem fermuar sistemi hem de tüm aday listelerinde yüzde 50 kota sistemi uyguladığını ifade etmiştir. İYİ Parti her cinsiyetten yüzde 25 katılım şartı olduğunu ve DEVA Partisi ise kadınlar için yüzde 35 kotası uyguladıklarını bildirmiştir.

⁵² YSP ve Yeşil Sol Parti'de bu rakam en yüksek olup 35 kadın adayın her birine listelerin en başında yer verilmiştir. TİP ve HAK-PAR'da bu rakam 27 olup, CHP'de 11 kadın liste başı olurken, İYİ Parti'de 9, AK Parti'de ise 4 kadın liste başında yer bulmuştur.

⁵³ YSK kararlarına yargı yolu kapalı olduğundan ilgili başvuruda etkili iç hukuk yollarına başvurma hakkının da ihlal edildiği iddia edilmektedir. Ayrıca, Sayın Kılıçdaroğlu'nun aday olarak kayıt altına alınmasına yönelik dört, Sayın İnce'nin aday olarak kayıt altına alınmasına ilişkin ise bir itiraz yapılmış; ancak itirazların gerekçesi YSK tarafından açıklanmamıştır. Adaylık başvurusunda bulunan iki aday adayı başvurularının reddedilmesine itiraz etmişlerdir. Bakanların milletvekili adayı olabilmek için görevlerinden istifa etmesi gerektiği ve diğer bazı adayların da yeterlilik şartlarını yerine getirmediği gerekçeleriyle milletvekili adaylıklarına karşı 12 itiraz gelmiştir. Bu itirazların tamamı reddedilmiştir.

⁵⁴ Anayasa, 2017'de sona eren parlamenter sistem altında cumhurbaşkanlığı döneminin en fazla iki dönemle kısıtlanması hususuna açıkça bir istisna getirmemektedir. Bazı paydaşlar, Türkiye Barolar Birliği de dahil, DKİHB SGH'yi YSK'nın kararları ve yasal gerekçelerine katılmadıklarını bildirmişlerdir.

⁵⁵ Bu 10 günlük süre zarfında kanun, hükümetin çalışmalarına dair resmi törenleri, demeçleri, açıklama ve yayın yapmayı yasaklamaktadır. Yine bu süre zarfında kanun, bakanların ve milletvekillerinin kampanya gezilerinde kamu araçlarını ve devlet memurlarını kullanmalarını açıkça yasaklamaktadır. Bu dönemde ayrıca halka açık törenler (cumhurbaşkanını karşılama törenleri dahil bazı istisnalar dışında) ve hükümet işleriyle ilgili konuşmalar, açıklamalar ve yayınlar yasaklanmaktadır. 13 Mayıs saat 18:00'den seçim gününe kadar tüm propaganda faaliyetleri için geçerli olan ve propaganda yapmanın yasak olduğu bir sessizlik dönemi uygulanmaktadır. 10 günlük bu propaganda döneminde DKİHB SGH hükümetin iş ve hizmetleri esnasında seçimle ilgili beyanda bulunma ve halka açık toplantı düzenleme yasaklarının hükümet görevlilerince çok kez ihlal edildiğini gözlemlemiştir.

DKİHB'nin konuyla ilgili daha önce paylaşmış olduğu tavsiyeye rağmen, propaganda dönemi çok kısa olup *füli* kampanya döneminin büyük bir kısmı yeterince düzenlemeye tabi tutulmamaktadır.

Seçimlerde seçmenlere siyasi alternatifler arasından gerçek bir seçim yapma imkânı sunmuştur. Seçim kampanyaları esnasında, göze çarpan birkaç istisna dışında, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerine genel olarak saygı gösterilmiştir. YSP kampanya etkinliklerini ve destekleyicilerini hedef alan büyük bir baskı ve gözdağı ile karşılaşmış ve gözaltına alma vakaları sıklıkla yaşanmıştır.⁵⁶ DKİHB SGH olağanüstü halden kaynaklı özgürlükler üzerinde bir kısıtlama gözlemlememiş olsa da valilerin terörle mücadele kapsamında hak ve özgürlükleri kısıtlama yetkisine başvurması Güney ve Güneydoğu Anadolu'da seçim kampanyası yapma fırsatına olumsuz etki etmiştir.⁵⁷ Bunların yanı sıra, muhalefet partilerini, adaylarını ve destekçilerini hedef alan ifade özgürlüğüne müdahaleler de gözlemlenmiştir.⁵⁸

Birkaç olayın yaşandığı kampanya dönemi çoğunlukla barış içerisinde geçmiştir.⁵⁹ Adayların büyük bir kısmı çetin bir kampanya yürütmüş, mitingler düzenleyerek, kapı kapı dolaşarak ve broşür dağıtarak çeşitli kampanya yöntemlerinden faydalanmıştır. Seçim kampanyaları bir hayli kutuplaşmış olup sıklıkla negatif ve kışkırtıcı bir ton benimsenmiş, taraflar birbirlerini terör ve aşırıçılıkla suçlamışlardır.⁶⁰ DKİHB Uzun Dönem Gözlemcileri tarafından takip edilen seçim kampanyalarında öne çıkan kampanya başlıkları ekonomi, deprem sonrası yeniden yapılanma çabaları, uluslararası meseleler ile Türkiye'deki mültecilerin

⁵⁶ YSP ve HDP destekçilerini hedef alan gözaltına almalar 2 Nisan tarihli İstanbul ve İzmir [operasyonu](#); ülkenin güneydoğusunda 21 il genelinde 216 kişinin gözaltına alındığı 25 Nisan tarihli terörle mücadele kapsamında yürütülen [polis operasyonu](#) ve İzmir, Eskişehir ve İstanbul'da 30 Nisan tarihinde yürütülen [operasyondur](#). Bingöl, Diyarbakır, Erzurum, Hakkâri, İzmir, Karaman, Mardin, Samsun ve Van illeri de dahil olmak üzere, SGH'nin görüştüğü çok sayıda muhatap kampanya etkinlikleri esnasından gözdağı verilerek etkinliklerin engellendiğini, bu vesileyle parti kampanyalarını özgür ve adil bir atmosferde yapmalarına engel olduğunu rapor etmiştir. Bu durum [1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin](#) "siyasi kampanyaların, parti ve adayların görüş ve vasıflarını özgürce sergilemelerini engelleyebilecek, ya da seçmenlerin bu görüş ve vasıfları öğrenme ve tartışmalarını veya kendilerine karşı misilleme yapma kaygısı taşımadan oy vermelerini engelleyebilecek her türlü idari işlem, şiddet ya da sindirmeden uzak, adil ve serbest bir ortamda yürütülmesine olanak sağlayan yasaların ve kamu politikalarının olmasını gözetecilerdir" ifadelerine yer veren 7.7 maddesine ters düşmektedir.

⁵⁷ Siirt ili uzun süreli bir kamu toplantıları ve yazılı materyal dağıtımı yasağı altında olup bunların en yakın zamanda ilan edildiği 30 Nisan ile 3 Mayıs tarihleri arasında kapsamaktadır. 1-15 Nisan tarihleri arasında Tunceli'de de benzer bir yasak uygulanmıştır. Şanlıurfa'da 5 günlük sokağa çıkma yasağı kapsamında 4 Nisan'da YSP'nin yerel kampanya ofisinin açılışı için düzenlenen miting yetkililer tarafından dağıtılmıştır. Ayrıca Şırnak ilinde 1 ile 15 Mayıs tarihleri arasında geçici özel güvenlik bölgesi ilan edilmiş, bölge içerisinde hareket yasaklanmıştır.

⁵⁸ Örneğin, Diyarbakır Başsavcısı 10 Nisan tarihinde YSP kampanya etkinliğindeki tüm konuşmalar hakkında bu konuşmaların "terör propagandası" içerip içermediğini tespit etmek amacıyla soruşturma başlatmıştır. 10 Nisan'da Bursa ilinde bir CHP gençlik kolu üyesi tutuklanmış ve marketlerde ürünlerinin yanına görevdeki cumhurbaşkanı resminin bulunduğu ve kendisini yüksek enflasyonla ilişkilendiren çıkartmalar yerleştirerek "gerçeğe aykırı bilgi yaymak" usulüyle kanunu çiğnemekle suçlanmıştır. 19 Nisan'da, Sn. Kılıçdaroğlu Ankara'daki bir Asliye Hukuk Mahkemesince görevdeki cumhurbaşkanının seçimlerden sonra "ülkeden kaçacağı" söyleminden ötürü hakaret içerdiği gerekçesiyle Cumhurbaşkanına 105.000 TL manevi tazminat ödemesine hükmedilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ekim 2020 tarihli kararında Sn. Kılıçdaroğlu'na verilen bir tazminat cezasının Sn. Erdoğan'ı eleştiren bir konuşma yaparak siyasi ifade hakkını kullandığı gerekçesiyle AIHS'nin 10. maddesi kapsamında Sn. Kılıçdaroğlu'nun ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini hükmetmiştir.

⁵⁹ İYİ Parti'nin İstanbul seçim ofisine 31 Mart tarihinde ve 6 Nisan'da ise CHP'nin İstanbul seçim ofisine ve 20 Nisan tarihinde Adana'daki AK Parti ofis binasına silahlı ateş açılması olayları bunlara dahildir. 7 Mayıs'ta İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun Erzurum'daki kampanya etkinliğine taşla saldırılmış, Trabzon'da ise CHP adaylarına saldırı gerçekleşmiş; aynı gün Mersin'de YSP adaylarına ve araçlarına saldırılmış ve rapor edilen haberlere göre beş kişi yaralanmıştır.

⁶⁰ Hükümet ve diğer üst mevkilerdeki kamu görevlileri siyasi rakiplerini terör destekçisi olmakla suçlamıştır. Buna istinaden, İYİ Parti ve YSP iktidardaki ittifakı teröristlerle müzakere etmekle yaftalamış veya "faşist" diyerek etiketlemiştir. Bakınız Adalet Bakanı'nın Şanlıurfa'daki 27 Nisan tarihli bir [konuşması](#); Cumhurbaşkanı'nın Kahramanmaraş'taki 22 Nisan tarihli [konuşması](#); ve Milli Savunma Bakanının 21 Nisan tarihli [konuşması](#). MHP başkanı Devlet Bahçeli, 6 Mayıs tarihinde, Millet İttifakını kastederek "Bu hainler alsalar alsalar ağırlaştırılmış müebbet ceza alırlar ya da vücutlarına mermi alır" demiştir. Muhalefet tarafından, bkz. Meral Akşener'in 25 Nisan tarihli Balıkesir'deki [konuşması](#) ve 26 Nisan tarihli Kayseri'deki [konuşması](#); ve YSP sözcüsünün 27 Nisan tarihli Eskişehir'deki [konuşması](#) ve YSP eş sözcüsünün 13 Nisan tarihli Söke'deki konuşması.

durumu olmuştur.⁶¹ Çok sayıda üst düzey kamu görevlisi LGBTI topluluğuna ilişkin ayrımcı beyanlarda bulunmuş, muhalefeti bu toplulukla ilişkilendirmiştir.⁶²

Mevzuat resmi propaganda dönemine ilişkin birtakım kısıtlamalar getirirse de genel itibarıyla devlet ve yerel idare görevlilerinin idari kaynakları seçimler için kötüye kullanmasını önlemek için yeterli teminat sağlamamaktadır. Kanun, seçimde aday olup olmadığına bakılmaksızın, Cumhurbaşkanını diğer üst-düzye kamu görevlilerine uyguladığı kampanya dönemi kısıtlamalarına tabi tutmamaktadır.⁶³ Seçim döneminde, Cumhurbaşkanı, resmi görevlerini ifa ederken sık sık kampanya faaliyetlerine yer vermiş; diğer pek çok görevdeki kamu görevlisi de büyük altyapı projelerinin açılış törenlerini seçim propagandası yapmak için kullanmışlardır.⁶⁴ Uluslararası iyi uygulamaların aksine bu dönem süresince önemli sosyal yardım programları açıklanmış ya da uygulamaya alınmıştır.⁶⁵ Kampanya döneminde idari kaynakların kötüye kullanılmasına ilişkin diğer bazı örnekler de gözlemlenmiştir.⁶⁶ Bu uygulamalar eşit şartlarda rekabeti ortadan kaldırmış, iktidarın kanunsuz bir şekilde durumdan faydalanmasına imkân tanımış ve 1990 Kopenhag Belgesi'nin 5.4 maddesiyle zıt düşerek siyasi parti ve devlet arasındaki çizgiyi belirsizleştirmiştir.⁶⁷

⁶¹ DKİHB SGH Uzun Dönem Gözlemcileri 80 kampanya etkinliğini gözlemlemiştir. Bunların içinden 74 etkinliğin fiziksel engelliler için erişilebilir olduğu rapor edilmiştir; 10 etkinlikte Kürtçe dil kullanılmış ve iki etkinlikte de işaret dili tercümesi sağlanmıştır.

⁶² 22 Nisan'da, Kahramanmaraş il [Başkanı](#) LGBT topluluğuna sempati gösterenlerin "sapkın suları arkalarına alıp Türkiye'yi yok etmek isteyenler" olduğu iddiasında bulunmuştur. 1 Mayıs'ta Eyyubi'de, Adalet Bakanı muhalefeti aile değerlerini yıkmaya çalışmakla, "LGBT'yi ve diğer sapkınlıkları normalleştirmek" ile suçlamıştır.

⁶³ Yetkililer DKİHB SGH'ye, diğer kanunlarda bakanlar ve milletvekilleri için geçerli olan benzer hükümler vesilesiyle mevcut kısıtlamaların görevdeki cumhurbaşkanlarına da uygulanmasının amaçlandığını bildirmiştir. 2016 tarihli DKİHB ve Venedik Komisyonu'nun Seçim Süreçlerinde İdari Kaynakların Kötüye Kullanımını Önleme ve Müdahale Etmeye İlişkin Ortak Kılavuz İlkelerinin (Kılavuz İlkeler) II. B. 1.1 maddesine göre "yasal çerçeve, kamu yetkililerinin, hayırsever etkinlikler veya herhangi bir siyasi parti veya adayın lehine veya aleyhine olan etkinlikler de dahil olmak üzere, seçim kampanyası amacıyla resmi halka açık etkinlikler düzenlemesini yasaklayan etkili mekanizmalar sunmalıdır". Ayrıca bkz. Venedik Komisyonu ve DKİHB'nin 2022 Ortak Görüşünde yer alan yorumlar.

⁶⁴ 21 Nisan'da İstanbul'da Sultanahmet Camii'nin açılışında Cumhurbaşkanı, muhalefetin "yaklaşan seçimlere siyasi ölü olarak gömüleceği" ifadelerine yer vermiştir. Cumhurbaşkanı, 29 Nisan'da İstanbul'daki Teknofest Havacılık ve Teknoloji Festivali'nde yaptığı konuşmada, Sayın Kılıçdaroğlu'nu terör örgütlerinden emir almakla suçlamış ve genç seçmenleri Cumhur İttifakı'nı desteklemeye çağırmıştır. 30 Nisan'da Cumhurbaşkanlığı TV yayınında muhalefet ittifakını terör örgütleriyle işbirliği yapmakla suçlamıştır. Bazı açılış etkinlikleri de kampanya amaçlı kullanılmıştır: 8 Nisan'da İstanbul'da bir metro istasyonunun açılışında Cumhurbaşkanı muhalefet liderlerini eleştirmiştir. 13 Nisan'da Malatya'da depremzedeler için konut temel atma töreninde görevdeki iktidar, muhalefeti beceriksizlik ve terör bağlantılı olmakla suçlamıştır. 26 Nisan'da Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, bir kamu altyapı projesinin açılış töreninde muhalefeti dış güçlerin ajanı ve LGBT destekçisi olmakla suçlamıştır. 12 Nisan'da CHP'li belediye başkanı tarafından Ankara'da bir yolun açılışında CHP'li cumhurbaşkanlığı ve parti kampanya materyalleri sergilenmiştir.

⁶⁵ Cumhurbaşkanı, 20 Nisan'da düzenlenen Karadeniz Doğal Gazını Devreye Alma Töreni'nde mutfak ve sıcak su tüketimi için doğalgazı bir yıl süreyle ücretsiz vermeyi taahhüt etmiş; 24 Nisan'da çarşı esnafına vergi muafiyeti, araçlar ve internet üzerinden yapılan bazı satışlara özel tüketim vergisi muafiyetini getirmiştir. 1 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı, Nisan ayındaki zammın ardından emekli maaşlarını daha da artırma sözü vermiştir. 9 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı, 700.000'den fazla kamu görevlisinin maaşına yüzde 45 zam yapıldığını duyurmuştur. Kılavuz'un II. B. 1. 3 maddesi "kampanyalar sırasında belirli bir parti veya adayla bağlantılı veya onlara karşı olumlu bir algı yaratmayı amaçlayan hiçbir büyük duyurunun yapılmamasını" tavsiye etmektedir.

⁶⁶ Örneğin Samsun'da 4 Mayıs'ta düzenlenen Cumhurbaşkanlığı mitinginde belediye ücretsiz toplu ulaşım sağlamıştır. Antalya, Erzurum ve Gaziantep'teki AK Parti mitingleri için seçmenlere belediye aracılığıyla ücretsiz ulaşım da sağlanmıştır. Kamu görevlilerinin kampanya etkinliklerine katılmak için devlete ait araç veya uçakları kullandığı İstanbul ve Samsun'dan rapor edilmiştir. Hem Cumhurbaşkanlığı'nın hem de Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın internet sitelerinde cumhurbaşkanlığı kampanyası konuşmaları veya cumhurbaşkanlığı kampanyası etkinlik takvimi yayınlanmıştır.

⁶⁷ 1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin 5.4. maddesi "Devlet ile siyasi partiler arasında açık bir ayrım" çağrısında bulunmaktadır. Paragraf II. Rehberin B. 1.1 maddesi, "yasal çerçevenin, kamu makamlarının seçim kampanyası amacıyla resmi kamuya açık etkinlikler düzenleyerek konumlarından haksız avantajlar elde etmesini yasaklayacak etkili mekanizmalar sağlaması gerektiğini" belirtmektedir.

Seçim döneminde, DKİHB SGH 14 siyasi partinin, 4 cumhurbaşkanı adayının her birinin ve diğer 17 siyasi aktörün Twitter ve Facebook üzerinden çevrimiçi faaliyetlerini takip etmiştir. Bütün adaylar sosyal ağlarda çevrimdışı ortamda yürüttükleri seçim kampanyasının benzeri iletiler paylaşarak bu ağları aktif kullanmış olup, çoğunlukla kışkırtıcı bir dile başvurmuşlardır. Mevzuat sosyal ağlarda yapılan paylaşımlara dayanarak mahkemeye suç duyurusunda bulunmaya müsaade etmekte olup SGH'nin görüştüğü pek çok muhatap bunun otosansüre ve fikir ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanmasına neden olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁸ Hem muhalefet hem de iktidar partisi, kampanya süresince partileri hakkında, parti platformları ya da adayları hakkında gerçeğe dayanmayan bilgilerin yayıldığı iddialarında bulunmuştur.⁶⁹

İYİ Parti başkanı Meral Akşener dışında, genel olarak, kadınların seçim kampanyasında görünürlüğü kısıtlı kalmıştır⁷⁰ CHP, DEVA, İYİ Parti ve YSP gibi bazı siyasi partiler kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesini desteklemiştir. Bazı kadın siyasetçilerin kampanya esnasında toplumsal cinsiyete dayalı tacize uğradıklarını veya taciz edilme korkusu yaşadıklarını rapor etmesi ise endişe uyandırıcıdır.⁷¹

Kampanya Finansmanı

Kampanya finansmanı, Siyasi Partiler Kanunu ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu ile düzenlenmektedir ve YSK düzenlemeleri ile desteklenmektedir. Mevzuat siyasi parti ve kampanya finansmanını kapsamlı bir şekilde düzenlememekte olup, paydaşların düzenleyici sistemin doğruluğuna ve hesap verilebilirliğine güveni büyük ölçüde zedelenmiştir. Online kampanya harcamaları düzenlenmemektedir.⁷² Kampanya harcama limitlerinin getirilmesi, kampanya finansmanının şeffaflığının artırılması ve gözetim mekanizmasının etkinliğinin artırılması da dahil olmak üzere DKİHB ve Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'nun (GRECO) daha önceki tavsiyeleri dikkate alınmamıştır.⁷³ Kampanyaların nasıl finanse edildiğine yönelik ara bir rapor bulunmadığından ötürü seçmenlerin oy verme gününden önce kampanya gelirleri ve harcamalarına ilişkin yeterince bilgisi yoktur ve bu durum daha önceki DKİHB tavsiyeleri ile zıt düşmektedir.

⁶⁸ Kanun, sosyal ağ şirketlerini potansiyel ihlalcilerin kişisel bilgilerini yasal işlem başlatmak için yetkililerle paylaşmaya mecbur etmektedir.

⁶⁹ Basında çıkan haberlere göre, 27 Nisan'da İstanbul'daki bir matbaa, partinin terör örgütleriyle işbirliği yaptığını öne süren sahte CHP broşür ve çıkartmaları basmıştır. 26 Nisan'da Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı, Cumhurbaşkanlığı'nın sağlık durumuyla ilgili sahte haberlerin yayılmasıyla ilgili endişelerini dile getirmiştir. 2 Mayıs'ta Sn. Kılıçdaroğlu, yetkililerin kampanyasını itibarsızlaştırmaya yönelik olası çevrimiçi manipülasyonlarına ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Seçimlerden önce Facebook, Instagram ve WhatsApp'ın ana şirketi META, genel seçimler bağlamında Türkiye'de seçimlerle ilgili dezenformasyonla mücadele etmek için çevrimiçi bir girişim başlatmıştır. Seçim gününden bir gün önce Twitter, adli kovuşturmayla dayanarak Türkiye'de bazı içeriklere erişimi kısıtlayacağını duyurmuştur.

⁷⁰ DKİHB SGH tarafından gözlemlenen 80 kampanya etkinliğinden 33'ünde kadın konuşmacılar yer almış ve toplamda 76 kadın konuşmacıya karşı 256 erkek konuşmacıya bu etkinliklerde yer verilmiştir. Gözlemlenen kampanya etkinliklerinde, kadınların katılım oranı ortalama yüzde 33,5'tür.

⁷¹ Bazı kadın YSP adayları DKİHB SGH'ye kampanya sırasında korunmaları için yanlarında erkek parti üyelerinin veya destekçilerinin olması gerektiğini bildirmiştir; veya taciz edilme korkusuyla aktif bir kampanya yapmaya cesaret edemediklerini ifade etmiştir.

⁷² META Ad Library'den alınan veriye göre DKİHB SGH'nin yaptığı hesaplamada, 1 Nisan 12 Mayıs tarihleri arasında, cumhurbaşkanı adaylarının tümü ve siyasi partiler Facebookta reklam paylaşmak için toplamda 7.487.012 TL harcama yapmışlardır. META Ad Library'nin sağladığı harcama aralıklarına göre Nisan ayında siyasi partilerin ya da cumhurbaşkanı adaylarının resmi hesaplarından yapılan ücretli, siyasi reklam paylaşımlarında en ön sırada AK Parti (2.04 – 2.44 milyon TL ile) ve MHP (1.24-1.52 Milyon TL ile) gelmekte, YSP ise 471.900- 569.786 TL aralığında bir harcama yapmış görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı adayları arasında ise Sayın Kılıçdaroğlu'nun hesabı siyasi reklama en çok parayı harcamıştır (996.400-1.2 milyon TL). Sayın Erdoğan'ın hesabı ise 720.000 – 915.000 TL para harcamıştır. 1 Avro 21 TL'ye (Türk Lirası) tekabül etmektedir.

⁷³ GRECO'nun 2020 tarihli [Türkiye'nin İkinci Uyum Raporuna İlişkin İki nolu Zeyilnamenin 34. maddesi](#) şöyle demektedir: "Genel olarak, mevcut durum tatmin edici değildir; Türkiye'de siyasetin finansmanının şeffaflığı konusunda hala kayda değer bir ilerleme sağlanması gerekmektedir".

Cumhurbaşkanı adaylarının devlet yardımından yararlanma hakları yoktur. Kampanyalarını desteklemek amacıyla her turda bağışçı başına 55.598 TL'ye kadar Türk vatandaşlarından bireysel bağış alabilmektedirler.⁷⁴ Bir önceki milletvekili genel seçimlerinde en az yüzde üç oy alan siyasi partiler aldıkları oylar ile orantılı olarak yıllık devlet yardımı almaktadırlar. Seçim olan yıllarda bu rakam üçe katlanmakta ve 2023'te toplamda 4.5 milyar TL'ye ulaşmaktadır.⁷⁵ Siyasi partiler, ayrıca, kampanyalarını üyelik aidatları veya özel bağışlar yoluyla da finanse edebilmekte olup her bir bağışçı için yıllık bağış limiti 221.591 TL tutarındadır.⁷⁶ Çoğu tüzel kişinin, devlet ve kamu kuruluşunun ve yabancı kaynakların bağış yapması yasaktır; ticari faaliyetlere ve kredilere izin verilmemektedir. Siyasi parti ve kampanya bağışları ve harcamalar bu iş için belirlenen hesaplardan yapılmalıdır.⁷⁷ Yıllık parti ve kampanya harcamaları için herhangi bir tavan uygulaması bulunmamakta olup bu durum daha büyük siyasi partileri kayırmakta ve eşit şartlarda yarışılmasını olumsuz etkilemektedir.⁷⁸

Kanun, ilgili yetkililerin proaktif bir denetim yapmasını öngörmemektedir. Cumhurbaşkanı adayları kesin sonuçların açıklanmasından itibaren 10 gün içinde kampanya finansman raporlarını YSK'ya sunmakla yükümlüdürler. YSK bu raporları yayınlamıyor olsa da Sayıştay ve diğer kamu kurumlarının da yardımıyla denetlemek ve denetim sonuçlarını, tamamlanmasını takip eden bir ay içinde yayımlamakla yükümlüdür. Siyasi partiler, kampanya finansmanını yıllık mali raporları ile Anayasa Mahkemesine sunmak suretiyle beyan ederler. Bu raporlar adaylar ya da üçüncü taraflar tarafından yapılan harcamalar ve elde edilen gelirleri göstermemektedir. Sayıştay'dan alınan yardımla Anayasa Mahkemesi bu raporları denetlemekte ve denetim sonuçlarının açıklanmasında ciddi gecikmeler yaşandığından ötürü şeffaflık noktasında kısıtlamalara neden olmaktadır.⁷⁹ Bağımsız milletvekili adayları kampanya finansmanını kendi şahsi vergi beyanları ile rapor etmektedirler. Milletvekili seçim kampanyasının finansman kurallarının ihlaline yönelik yaptırımlar arasında uyarılar, para cezaları, üç yıla kadar hapis ve ilgili siyasi partinin kapatılması yer almaktadır. Kanun, cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası finansmanı kurallarına uyulmaması halinde yaptırımlar getirmemektedir.⁸⁰

Medya

Anayasa ifade ve medya özgürlüğünü güvence altına almakta olsa da Ceza Kanunu'ndaki ve Basın Kanunu'ndaki bazı hükümler, terörle mücadele kanunları ve diğer mevzuat, ifade ve basın özgürlüğüne anayasal güvencelerden ödün verecek şekilde kısıtlamalar getirmektedir. Daha önce DKİHB'nin ve Venedik Komisyonu'nun verdiği tavsiyelere rağmen kamu görevlilerine karşı hakaret ve iftira ağır cezalar gerektiren

⁷⁴ Kanun, cumhurbaşkanı adaylarına aday gösterildikleri partilerden fon almaları veya kendi fonlarını kullanmaları konusunda kısıtlamalar getirmemektedir. İzin verilen azami bağış tutarı, en kıdemli devlet memurunun güncel aylık brüt maaşına eşittir.

⁷⁵ Vatan Partisi, 17 Nisan'da HDP'nin bu seçimlerde aday olmadığı gerekçesiyle aldığı yıllık kamu ödeneğini iade etmesi talebiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Dava derdesttir.

⁷⁶ Birey bağışçılara ek olarak bağış verebilecek diğerleri, tüzükleri izin verdiği takdirde, meslek kuruluşları gibi belirli tüzel kişiler de olabilmektedir.

⁷⁷ Cumhurbaşkanlığı kampanyaları için 7.000 TL'nin üzerindeki bağış tutarlarının bağış için ayrılan hesaplara yatırılması gerekmektedir.

⁷⁸ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 'ye yönelik 25 Nolu [Genel Görüş](#), " herhangi bir aday ya da siyasi parti tarafından orantısız harcama yapılması sebebiyle demokratik sürecin sekteye uğramamasını ve seçmenlerin özgür bir seçim yapabilmesini sağlamak amacıyla kampanya harcamalarına getirilen makul kısıtlamaların haklı görülebileceğini" ifade etmektedir. Ayrıca bakınız DKİHB ve Venedik Komisyonu'nun 2020 [Siyasi Parti Düzenlemelerine İlişkin Kılavuzu 248. Madde](#)

⁷⁹ En son 2022 yılında yayınlanan siyasi partilerin mali denetim kararları 2020 mali yılına ait hesapların denetimine ilişkindir.

⁸⁰ İzin verilen sınırın üzerinde yapılan bağışlar Hazine'ye aktarılmaktadır.

suçlar arasında olmaya devam etmektedir.⁸¹ Ekim 2022'de gerçeğe aykırı bilgilerin yayılması, uluslararası standartların tersine, ceza gerektiren bir suç olarak kabul edilmiştir.⁸² Web sitelerinin ve münferit internet sayfalarının engellenmesine yönelik yaygın uygulamalar ve YSK da dahil olmak üzere çok sayıda idari kurum ve yargı tarafından, çevrimiçi içeriklerin kaldırılmasının talep edilmesi ifade özgürlüğünü ve seçmenlerin bilgiye erişimini daha da kısıtlamaktadır.⁸³

Medya piyasası, kritik yayın organlarının aleyhine olan hükümet ve devlete bağlı reklamlar tarafından çarpıtılmıştır.⁸⁴ Ayrıca, çoğu medya kuruluşunun kamu satın alımlarına bağımlı olması bu kuruluşların yayın politikalarını etkilemektedir.⁸⁵ Gazeteciler, özellikle Türkiye'nin güneydoğusunda, seçim dönemi de dahil olmak üzere, haberlerine dayanarak sıklıkla terör suçlamalarıyla karşı karşıya kalmışlardır.⁸⁶ Pek çok gazeteci ve medya kuruluşu da, muhalif ve eleştirel medyaya karşı ayrımcılık yapıldığı iddiasıyla, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından verilen basın kartlarının alınabilmesi süreci hakkında endişe duyduklarını ifade etmişlerdir.⁸⁷ Gazetecilerin tutuklanması ve yargılanması vakaları, kamu ilanlarının seçici bir üslupla dağıtılması ve basın kartlarının keyfi olarak tahsis edilmesiyle birleştğinde yasal çerçeve, otosansüre katkıda bulunmakta ve seçmenlerin bilinçli bir seçim yapma fırsatını sınırlamaktadır.

Anayasa, resmi yayın kuruluşunun tarafsızlığını güvence altına alırken mevzuat da tüm medya kuruluşlarını seçim kampanyalarını tarafsız bir şekilde yayınlamakla ve adaylara eşit fırsatlar sağlamakla yükümlü kılmaktadır. DKİHB SGH'nin yürüttüğü medya izleme çalışmasının sonuçları, devlete ait Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun (TRT), *TRT-1* ve *TRT Haber'in*, ağırlıklı olarak olumlu bir üslupla olmak üzere, siyasi içerikli haberlerin toplamda yüzde 44 ve 55'sini alan, Cumhur İttifakı ve Sayın Erdoğan'a yer vererek taraflı davrandığını göstermiştir. Bu kanallar, Sayın Erdoğan'a yer verirken görevdeki Cumhurbaşkanı ya da seçimde aday olarak yer vermek arasında bir ayırım yapmamış, genellikle kampanya faaliyetlerini Cumhurbaşkanı hakkında haber yapmak niteliğinde sunarak bir kamu görevlisinin olağan faaliyetleri hakkında bilgi verme ihtiyacının ötesine geçmiştir. Buna karşılık, Millet İttifakı ve Sayın Kılıçdaroğlu

⁸¹ Adalet Bakanlığı'nın istatistiklerine göre, 2022 yılında Cumhurbaşkanına ve devlet sembollerine hakaretle ilgili olarak toplam 67.332 kamu davası açılmış ve bunların 302'si reşit olmayan bireylere karşı olmak üzere toplam 7.682 dava yargıya taşınmıştır. Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (ICCPR) 34 No'lu Genel Yorumunun 38. paragrafı şuna dikkat çekmektedir: "Devlet ve hükümet başkanları gibi en yüksek siyasi otoriteyi kullananlar da dahil olmak üzere, tüm kamuya mal olmuş kişiler meşru olarak eleştiriye ve siyasi muhalefete tabidir. [...] Kanunlar, sadece hakaret edilen kişinin kimliğine dayalı olarak daha ağır cezalar öngörmemelidir." Ayrıca, hakaretin suç olmaktan çıkarılmasını öneren ICCPR'ye ilişkin [34 No'lu Genel Yorumun](#) 47. Paragrafına bakınız

⁸² Değişiklik taslaklarına ilişkin Ekim 2022 tarihli Acil Görüşünde Venedik Komisyonu, "demokratik bir toplumda 'değişiklik taslağıyla öngörülen yanlış veya yanıltıcı bilgilere' cezai karşılık verilmesinin gerekliliğine ilişkin ciddi şüpheler dile getirmiş ve bu tür hükümlerin "olası sonuçları" konusunda endişelerini eklemiştir. AGİT RFoM Türk milletvekillerini hükümleri gözden geçirmeye ve bağımsız gazetecilik ve ifade özgürlüğü için güvenceler sağlamaya davet etmiştir.

⁸³ Engellenen web siteleri ve sayfaları ile ilgili hiçbir resmi veri bulunmamaktadır. İfade Özgürlüğü Derneği'ne [göre](#), 2021 yılı itibarıyla " 574.798 web sitesi ve alan adı [...] 789 ayrı kurum tarafından verilen 504.700 ayrı kararlar engellenmiştir". BM İfade Özgürlüğü Özel Temsilcisi'nin 2011 tarihli [raporunun](#) 70. maddesi, Devletleri "engellenen web sitelerinin listelerini ve her bir web sitesinin engellenmesinin gerekliliğini ve gerekçesine ilişkin tüm ayrıntıları açıklamaya" çağırılmaktadır. Seçim gününden bir gün önce Twitter ve Facebook, Türk makamlarından gelen içerik engelleme taleplerine dayanarak Türkiye'deki bazı içeriklere erişimi kısıtlayacağını duyurmuştur.

⁸⁴ Media4Democracy projesine ait bir [rapor](#) muhalif eğilimli *Fox TV*, *Halk TV*, *Tele 1* ve *KRT'nin* 2022'de herhangi bir kamu reklamı almadığını ortaya koymuştur.

⁸⁵ Avrupa Komisyonu'nun [2022 Türkiye Raporu](#), "en büyük 40 medya kuruluşunun sahiplerinin ağırlıklı olarak hükümete bağlı isimler olup sanayi ve ticaret alanında faaliyet gösteren şirketler tarafından kontrol edildiğini" belirtmektedir.

⁸⁶ 25-30 Nisan tarihleri arasında İstanbul ve Türkiye'nin güneydoğusundaki 8 ilde düzenlenen polis baskınlarında 13 tanınmış gazeteci gözaltına alınmıştır. 12 Nisan'da Diyarbakır Asliye Ceza Mahkemesi, benzer suçlamalarla tutuklanan 20 gazeteci hakkındaki iddianameyi kabul etmiştir.

⁸⁷ Gazetecilerin gazetecilik mesleğini icra etmek için yasa gereği bir basın kartına sahip olmaları gerekmeseydi, uygulamada bu tür kartlar, protestolar ve kampanya etkinlikleri dahil olmak üzere, devlet kurumlarına erişim ve kamusal alandan yayın yapmak için gerekmektedir. Örneğin, birkaç gazeteci DKİHB SGH'ye 26 Nisan'da Yeşil Sol Parti'nin Van'daki mitingine katılmalarına basın kartları olmadığı için polis tarafından izin verilmediğini bildirmiştir.

toplam yüzde 28 ve 25'lük pay alırken, Emek ve Özgürlük İttifakı yüzde 7 ve 3 oranında haber yayınında yer almış ve bunların tamamı ağırlıklı olarak olumsuz bir ton içermiştir.⁸⁸

Özel bir kanal olan ATV, neredeyse tamamen olumsuz olan yaptıkları haberlerin yüzde 41'ünü Millet İttifakı'na ve yüzde 10'unu Emek ve Hürriyet İttifakı'na ayırırken, Sayın Erdoğan ve Cumhuriyet İttifakı, ağırlıklı olarak olumlu bir tonda olup toplam haberlerin yüzde 37'sinde yer almıştır. Özel Fox TV ve Halk TV de ağırlıklı olarak Sayın Erdoğan ve Cumhuriyet İttifakı'na yönelik olumsuz haberlerle taraflı bir tutum sergilerken, Millet İttifakı olumlu bir şekilde resmedilmiştir. Kanal D, Show TV ve Star ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet İttifakı'na olumlu yer vermiş ancak Millet İttifakı ve Sayın Kılıçdaroğlu'nun kampanya faaliyetlerinde daha dengeli bir tutum seyretmiştir. Haber içeriğinin yüzde 9'unu Sayın İnce'ye ayıran ve CHP ve Sayın Kılıçdaroğlu'na eleştirilerde bulunması için seçimden çekilmesine kadar Sn. İnce'ye bir platform sağlayan Kanal D dışında, çoğu yayın kuruluşu, kampanya ile ilgili yaptıkları haberlerde gerçekleri ve görüşleri birbirine karıştırmış ve diğer iki cumhurbaşkanı adayının faaliyetlerini büyük ölçüde göz ardı etmiştir.⁸⁹

Kanuna uygun olarak, TRT seçimdeki tüm adaylara serbest yayın süresi sağlamış olsa da bu sürenin büyük bir kısmı “prime time” dışı saatlerde tahsis edilmiştir. Yarışmacılara kamu ve özel medyada siyasi reklamlar yapmak için eşit koşullarla yayın süresi satın alma hakkı verilirken, CHP ücretli süre sağlamadığı için TRT'ye çok sayıda şikayette bulunmuş, bu şikayetler seçim gününden önce hala çözüme kavuşturulmamıştır.⁹⁰ Sayın İnce ve Sayın Oğan, Sayın Kılıçdaroğlu'nun daveti üzerine açık oturuma katılmayı kabul etmişlerdir. Sayın Erdoğan'ın davete cevap vermemesi açık oturumun gerçekleşmemesine neden olmuştur.

YSK, ulusal yayın kuruluşlarının yayınlarını denetlemekle görevlidir; ancak 2017 tarihli bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile YSK'nın medya ihlalleri için uygulayabileceği yaptırımlar kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Radyo Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun uyarınca, siyasi partilerle ilgili tarafsız ve önyargısız haber yapılması da dahil olmak üzere, medya ilkelerini denetleyen kurumdur. RTÜK, DKİHB SGH'ye, kampanya sırasında proaktif ve sistematik bir şekilde medyayı izlemediği ve yalnız resmi şikayetlere yanıt verdiği bilgisini vermiştir. RTÜK, kanunla gelen yükümlülüğüne rağmen, kararlarını tutarlı bir şekilde ve zamanında yayınlamamıştır.⁹¹ İlçe seçim kurulları, yasa gereği, bölgesel medyada ve çevrimiçi ortamda yer alan kampanya yayınlarını denetlemekten sorumlu olsa da, birçok ilçe seçim kurulu bu görevlerin farkında değil gibi görünmektedir. Genel olarak, seçim kampanyalarının medyada yer alması etkili bir denetimden yoksun olup yapılan ihlaller ivedilikle giderilmemiştir.

⁸⁸ 14 Nisan'da CHP, TRT'nin yanlı haber yaptığı ve partisine eşit muamele etmediği iddiasıyla Cumhuriyet savcısına şikayette bulunmuş, ancak şikayet, seçim gününden önce hala çözüme kavuşturulmamıştır.

⁸⁹ 26 Nisan'da Sn. Oğan, devlete ait TRT ve diğer on dört özel televizyon kanalında kampanyasına yönelik yayın yapılmadığı iddiasıyla RTÜK'e şikayette bulunmuştur. Şikayetin ardından 9 Mayıs'ta RTÜK, Sn. Oğan'ın yukarıda belirtilen kanallarda yaptığı haberlere ilişkin istatistikleri YSK'ya sunmuştur. YSK, bu şikayete ilişkin seçim gününden önce resmi olarak bir dönüş yapmamıştır.

⁹⁰ 14 Nisan'da CHP, siyasi reklamlarının onaylanmasında yaşanan önemli gecikmeler nedeniyle Kılıçdaroğlu'nun reklamlarının kampanyanın ilk 8 gününde yayınlanamadığı gerekçesiyle TRT hakkında şikayette bulunmuştur. 28 Nisan'da CHP, *TRT-1* ve *TRT Haber*'de yayınlanacak 122 reklamının, önceden bu hususta bir anlaşma ve ödeme yapılmış olmasına rağmen, prime time'da yayınlamadığı, AK Parti reklamlarının ise bu saatlerde yayımlandığı iddiasıyla TRT, RTÜK ve Cumhuriyet savcısına şikayette bulunmuştur. [1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin](#) 7.8. maddesi, üye devletler “seçimlere katılmak isteyen tüm siyasi gruplaşmaların ve bireylerin ayırım gözetilmeksizin kitle iletişim araçlarına engelsiz bir şekilde ulaşmaları önünde hiçbir yasal veya idari engel bulunmamasını sağlayacaklardır” ifadelerine yer vermektedir.

⁹¹ 5 Nisan'da RTÜK, iktidar koalisyonunu eleştirdiği için Fox TV'ye yaptırım uygulamıştır. Seçimle ilgili ihlaller için başka bir yaptırım uygulanmamasına rağmen, seçim döneminde RTÜK, beşi hükümeti eleştiren medyaya olmak üzere yedi yaptırım daha uygulamıştır. İki vakada, *Flash Haber* ve *Halk TV*'ye, canlı tartışma programlarında konukların hükümetin depreme müdahalesini eleştirdikleri için yaptırım uygulanmıştır.

Seçim Uyuşmazlıklarının Çözümü

Yasal çerçeve, seçim anlaşmazlıkları için tam anlamıyla etkili bir çözüm getirilmesini güvence altına almamaktadır. Alt seçim organlarının kararları, sivil toplum kuruluşları dışındaki tüm paydaşlar tarafından üst kurullara taşınabilmektedir.⁹² Ancak, DKİHB ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'nun uzun süre önce vermiş olduğu tavsiyelerine rağmen, YSK kararları, kesin sonuçlara ilişkin kararlar ve anayasal olarak korunan haklara ilişkin düzenlemeler ve kararlar da dahil olmak üzere, yargı denetimine açık değildir.⁹³ Bu durum yasal bütünlüğü sarsma potansiyeli göstermekte ve 1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin 5.10 maddesine ve uluslararası iyi uygulamalara aykırı düşmektedir.⁹⁴

Yargı denetimine başvurma fırsatının yokluğunda, çok sayıda paydaş, seçim öncesi dönemde YSK'dan, seçimlere katılma ehliyeti verilmeyen adayların talepleri de dahil olmak üzere, bazı kararlarını yeniden gözden geçirmesi resmi talebinde bulunmuştur (bkz. Siyasi Parti ve Adayların Kayıt Altına Alınması). Seçim idaresinin her seviyesinde seçimle ilgili ihtilafıya yönelik idari yargı süreci şeffaflıktan yoksundur. Yarı yargısal sıfatıyla hareket eden YSK'ya yapılan şikayetler kapalı oturumlarda incelenmiş ve uluslararası standartlara aykırı olarak anlaşmazlığın tarafları dinlenmeyerek bu haklarından mahrum bırakılmıştır.⁹⁵ Yasal gerekliliklerin aksine, YSK itiraz ve şikayetlere ilişkin tüm kararları kamuoyuna açıklamamış ve itirazlara ilişkin yalnızca dört kararı paylaşmıştır.⁹⁶ Yayınlanan kararlar, şikayetçilerin isimlerini ifşa etmemiştir ve genellikle yeterli veya sağlam bir şekilde gerekçelendirilmemiştir.

Kampanyayla ilgili şikayetler seçim organlarına, valilere, kolluk kuvvetlerine ve mahkemelere yapılabilmektedir.⁹⁷ 22 Nisan tarihinde İçişleri Bakanı, çeşitli kampanya ofislerine ve aktivistlere yönelik saldırılar da dahil olmak üzere, o tarihe kadar seçimle ilgili 69 cezai takibatın başlatıldığını duyurmuştur.⁹⁸ Kampanya konuşmaları hakkında bazı adli soruşturmalar açılmıştır. Pek çok USGH muhatabı, yargının bağımsızlığına ilişkin endişeleri ile seçim şikayetlerini tarafsız ve etkili bir şekilde çözmek noktasında seçim idaresine, kolluk kuvvetlerine ve mahkemelere duyulan güven eksikliğini dile getirmiş olup, bu durum bazıları için şikayette bulunma konusunda caydırıcı bir etkiye sahip olabilmektedir.⁹⁹

⁹² İlçe Seçim Kurulları ve Sandık Kurullarının oluşturulmasına ilişkin İl Seçim Kurulu kararları istisna olmak kaydıyla İl ve İlçe Seçim Kurullarının seçmen kayıtları kesindir ve bunlara itiraz edilemez.

⁹³ 2015 yılında Anayasa Mahkemesi, YSK kararlarının kesin olduğu ve yargı denetimine açık olmadığı yönündeki anayasa hükmünün, temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiasıyla YSK aleyhine Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılmasının da önünü kapadığı hükmüne varmıştır.

⁹⁴ [1990 AGİT Kopenhag Belgesinin](#) 5.10. Paragrafı "Temel haklara saygıyı güvence altına almak ve yasal bütünlüğü sağlamak için herkesin idari kararlara karşı etkili bir tazminat yolu bulunacağını" belirtir. [İyi Uygulama Kuralları](#) Kısım II.3.3.a "İtiraz mercii ya seçim komisyonu ya da mahkeme olmalıdır. Her halükarda, bir mahkemeye nihai itiraz mümkün olmalıdır."

⁹⁵ Mahkeme işlemlerinin açık oturumda yapılmasını zorunlu kılan [1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin](#) 12. Paragrafına bakınız. [İyi Uygulama İlkeleri](#) Açıklayıcı Notunun 100. paragrafı, seçim şikayetlerinin çözümünün, her iki tarafın da dinlenilme haklarının korunacağı adli nitelikte olması gerektiğini belirtir.

⁹⁶ Tekrarlanan taleplere rağmen, DKİHB SGH'ye YSK'ya yapılan itiraz ve şikayetlerle ilgili kapsamlı bilgi veya belgeler ulaşmamıştır. İl ve ilçe seçim kurulları şikayetlerle ilgili kararlarını yayınlamadılar ve genellikle ODIHR LTO'larına şikayetlerle ilgili kapsamlı bilgi veya belgeler sağlamadılar. Ayrıca YSK, DKİHB SGH'ye şikayetlerle ilgili il ve ilçe seçim kurulu kararlarını denetlemekten sorumlu olmadığını bildirmiştir.

⁹⁷ Örneğin, kampanya malzemelerinin izinsiz teşhiri ve zarar görmesi, kampanya alanlarının kullanımı ve kampanya faaliyetlerine müdahale ile ilgili şikayetler yapılmıştır. YSK, kampanya ihlallerine ilişkin alt konsey kararlarına karşı yaklaşık 10 şikayet aldı ve bunların birçoğunu bozdu.

⁹⁸ Bu rakam, seçim gününden önce kamuya açık bir şekilde güncellenmedi.

⁹⁹ GRECO, 2019 [Ara Uyum Raporunda](#), yürütme makamlarından bağımsızlığına ve siyasi nüfuzuna yönelik potansiyel tehditlere karşı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun (HSYK) bağımsızlığının güçlendirilmesine ilişkin önceki tavsiyesinin uygulanmadığı sonucuna varmıştır. Avrupa Konseyi [İnsan Hakları Komiserliği'nin](#) 2020 Raporu, "özellikle yargıçların görev sürelerinin emniyeti ve emniyeti ile ilgili olarak, yargı bağımsızlığının bozulmasına birçok [...] faktörün katkıda bulunduğunu" belirtir. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Mayıs 2022 tarihli bir [sunumunda](#), "Türkiye'de hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı ile ilgili kaygı verici yıllara" atıfta bulundu. Ayrıca bkz. Avrupa Komisyonu'nun 2022 [Türkiye Raporu'nda](#) "yargı bağımsızlığının sistematik eksikliği ve hakimler ve savcılar üzerinde yersiz baskı" referansları.

Hukuki çerçeve, sandık sonuçlarının yeniden sayılması ve seçim sonuçlarının iptali taleplerinin kabulüne ilişkin kapsamlı düzenlemelerden yoksundur. Buna ek olarak, YSK kanunda belirtilenin aksine gerekçe sunmaksızın, seçim günüyle ilgili çoğu ihtilafın sunulması ve çözülmesi için yasal olarak belirlenmiş son tarihleri, her seviye için, bir güne indirmiştir.¹⁰⁰ Seçim sonrası şikayetler için bu tür hızlandırılmış süreler, uluslararası iyi uygulamalara aykırıdır ve sonuçlarla ilgili olarak etkili yasal yollara başvurma hakkını baltalayabilmektedir.¹⁰¹

Vatandaş ve Uluslararası Gözlemciler

DKİHB ve Avrupa Konseyi'nin daha önceki tavsiyelerine ve AGİT'in taahhütlerine aykırı olmasına rağmen, kanun seçim sürecinin vatandaşların ve uluslararası gözlemcilerin gözlemine tabi tutulmasına imkân vermemektedir.¹⁰² Ancak, Temel Hükümler Kanunu, siyasi partiler ve bağımsız adaylar tarafından aday gösterilecek gözlemcilerin seçime katıldıkları ilçede gözlem yapmasına izin vermektedir. Ayrıca kanun, halkın oy sayımını gözlemlemesine de izin vermektedir. Bunlara ilaveten, YSK bir dizi uluslararası kuruluşu seçimleri gözlemlemeleri için akredite etmiş, ancak açık bir gerekçe göstermeden bireysel gözlemcilerle akreditasyon vermeyi reddetmiştir. Akreditasyon almaya çalışan sivil toplum kuruluşlarına da akreditasyon verilmemiştir.

60.Önceki seçimlere benzer şekilde, bazı sivil toplum kuruluşlarından gelen akreditasyon talepleri YSK tarafından reddedilmiştir.¹⁰³ *Oy ve Ötesi, Türkiye Gönüllüleri, İnsan Hakları Derneği ve Eşit Haklar İçin İzleme Derneği* dahil birçok STK, siyasi parti gözlemcisi olarak akredite edilmiş veya akreditasyonu olmayan vatandaşlar olarak seçim günü gözlemlerde bulunmaya ve paralel oy sayımına odaklanmışlardır.

Seçim günü

Seçim günü, oy verme merkezlerinde ve çevrelerinde yaşanan birkaç olaya rağmen, büyük ölçüde barış içinde geçmiştir.¹⁰⁴ Seçimlerden bir gün önce ve oy verme gününde propaganda faaliyetleri kanuna göre yasak olmasına rağmen, Sn. Erdoğan, AK Parti, Demokrat Parti (DP), DEVA ve Memleket Partisi dışındaki birçok cumhurbaşkanı aday ve siyasi parti, sosyal ağlarda kampanya yürütmeye devam etmiş ve USGH, oy verme saatleri içerisinde 14 vakada sandık merkezleri çevresinde kampanya faaliyetleri yapıldığını gözlemlemiştir. YSK, seçim günü katılım verilerini veya süreçle ilgili diğer bilgileri açıklamamış, ancak bildirilen usulsüzlüklerle ilgili olarak Sandık Kurulları ile iki talimat paylaşmıştır. Bu talimatlardan biri adaylıktan çekilen cumhurbaşkanı aday Muharrem İnce'nin adının üzerinin oy pusulalarında çizilmemesi

¹⁰⁰ Temel Hükümler Kanunu, YSK'ya yasal sürelerde değişiklik yapma yetkisi vermekle birlikte, buna ancak gerekli olması halinde izin verilmektedir ve değişikliğin gerekçesinin kararda yayımlanması gerekmektedir. Ayrıca, birleştirilmiş sonuç tutanaklarının il ve ilçe seçim kurulları düzeyinde sonuçlandırılması için belirlenmiş son tarihler bulunmamasına rağmen, YSK, ilçe seçim kurulu tutanaklarına karşı il seçim kuruluna yapılacak itirazlar için 16 Mayıs'ı ve il seçim kurulu tutanaklarına karşı YSK'ya yapılacak itirazlar için 17 Mayıs'ı belirlemiştir.

¹⁰¹ [İyi Uygulama Kılavuzu](#), altındaki 3.3 g. nolu yönlendirmeye göre temyiz başvurusunda bulunma ve karara varma sürelerinin kısa olması gerekmektedir (ilk derecede her biri için üç ila beş gün). Açıklayıcı Not'un 95. Maddesi de: "[D]seçim sonuçlarına ilişkin kararların da, özellikle siyasi ortamın gergin olduğu yerlerde, çok uzun sürmemesi gerekir." diye eklemektedir.

¹⁰² [1990 tarihli AGİT Kopenhag Belgesi'nin](#) 8. maddesi şöyle demektedir: "Katılımcı Devletler, yabancı veya ulusal gözlemcilerin varlığının, seçim yapılan Devletler açısından seçim sürecini geliştirici bir nitelikte olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle, AGİT'e üye diğer devletlerin ve arzu eden tüm diğer uygun özel kurum ve örgütlerin gözlemcilerini, yasayla öngörülen ölçüde, ulusal seçim sürecini izlemeye davet ederler. Ulusal düzeyden daha alt düzeyde yapılan seçim süreçleri için de benzer şekilde erişimi kolaylaştırmaya çalışacaklardır. Bu gözlemciler, seçimlerin işleyişine müdahale etmemeyi taahhüt edeceklerdir."

¹⁰³ *İnsan Hakları Derneği ve Eşit Hakları İzleme Derneği*, DKİHB SGH'ye gözlemci olarak kayıt olma taleplerini YSK'nın resmi olarak reddettiğini bildirmiştir.

¹⁰⁴ USGH gözlemcileri oy kullanma merkezlerinin yüzde 4'ü kadarında gerginlik veya huzursuzluk gözlemlemiştir. Basında çıkan haberlere göre, seçim günü şiddet olayları arasında AK Parti gözlemcilerinin İstanbul'da bir TİP üyesine yönelik fiziksel saldırıları; Şanlıurfa'da toplu oylamaya karşı çıkan bir sandık kurulu üyesine yapılan saldırı; Şırnak, Adana ve Mardin'deki YSP gözlemcilerine yapılan saldırı; İnsan Hakları Derneği'nin bildirdiği bağımsız bir seçim gözlemcisine ve Konya'da MHP'lilerin TKP gözlemcilerine sözlü saldırısı söz konusu olmuştur.

diğeri ise oy pusulalarının Sandık Kurulu damgasıyla nasıl doğru şekilde damgalanması gerektiğiyle ilgilidir.

USGH, 132 sandıkta sandıkların açılış işlemlerini gözlemlemiştir. Oy verme merkezlerinin çoğu zamanında açılmış veya küçük gecikmeler yaşanmıştır. Gözlemlenen açılış işlemlerinin 118'i olumlu görülmüştür. Ancak, oy pusulalarının (8 vaka) veya zarfların (5 vaka) sayısının tutarlı bir şekilde kaydedilmemesi gibi usule ilişkin hususlar da gözlemlenmiştir. Dahası, yasal gerekliliklerin aksine, 35 sandıkta açılıştan önce tüm oy pusulaları damgalanmamış ve 11 sandıkta ise zarfların tamamı damgalanmamıştır.

Gözlemciler, gözlemlenen 991 oy verme merkezinin yüzde 96'sında oy verme sürecinin olumlu olduğu yönünde bir değerlendirme yapmış, sürecin genel olarak iyi organize edilmiş ve sorunsuz olduğu belirtilirken, olumsuz değerlendirmelere Güneydoğu'da ve depremlerden etkilenen bölgelerde daha sık rastlanmıştır. Başkanların yüzde 27'si dahil olmak üzere, Sandık Kurulu üyelerinin yüzde 37'si kadındır. Oy verme prosedürlerine büyük ölçüde sadık kalınmış; ancak, sürecin dürüstlüğü ile ilgili bazı önemli güvenceler, çoğunlukla Sandık Kurulu üyelerinin prosedürleri anlamaması nedeniyle tutarsız bir şekilde uygulanmıştır. Yapılan gözlemlerin yüzde 4'ünde oy sandıklarının uygun olmayan bir şekilde mühürlendiği ve yüzde 2'sinde seçmen kimliğinin resmi bir kimlikle karşılaştırılarak kontrol edilmediği görülmüştür. Ayrıca, yapılan gözlemlerin yüzde 40'ında Sandık Kurulu üyeleri, seçmenlere oy pusulalarını katlamaları ve zarfı mühürlemeleri için yeterli talimat vermemiştir. Oy verme yeri düzeni, yapılan gözlemlerin yüzde 2'sinde oyların gizli kullanılmasını sağlar nitelikte olmamıştır. USGH gözlemcileri, ziyaret edilen sandık merkezlerinin yüzde 6'sında grupların veya ailelerin birlikte oy kullandığını bildirmiştir.

Yüzde 88 olarak rapor edilen yüksek katılım, sıraya girme konusunda yeterli kontrolün olmayışı ve oy kullanma yeri düzenlemesindeki eksiklikler ile birleştiğinde, yapılan gözlemlerin yüzde 14'ünde aşırı kalabalıkla sonuçlanmıştır. Gözlemlenen sandıkların yüzde 60'ında siyasi parti temsilcisi ve aday gözlemciler bulunurken, parti temsilcisi olarak akredite edilmiş veya akreditasyona sahip olmayan vatandaşlardan gözlemciler izlenen sandıkların yüzde 15'inde bulunarak şeffaflığa katkı sağlamışlardır. En az 36 sandıkta, USGH gözlemcilerinin sandıklara erişimi polis memurları, sandık kurulu başkanları ve yetkisiz kişiler tarafından engellenmiştir. Oy kullanma yerlerinin yüzde 12'sinde yetkisiz kişilerin varlığı da kaydedilmiştir. Yapılan gözlemlerin yüzde 5'inde, başta parti gözlemcileri olmak üzere Sandık Kuruluna mensup olmayan kişilerin oy verme sürecine doğrudan müdahale ettiği görülmüştür. Seçim günü medyada STK'lar ve muhalefetteki siyasi partilerin temsilcilerden alınan bir bilgiye göre, Gaziantep'teki birkaç bin seçmenin gizlice Sandık Kurulu üyesi olarak kaydedildiği ve bu kişilerin normalde ikametleri gereği kayıtlı oldukları sandıklarda oy kullanmalarının engellendiği yönünde bir iddia yer almıştır.

Oy kullanma yerlerinin sadece yüzde 50'si engelli seçmenlerin yardım almadan erişimine uygun görülmüş ve yüzde 77'sinin iç düzeni bu seçmenler için uygun bulunmuştur.

Oy sayımı, USGH tarafından ziyaret edilen 120 sandık merkezinden 104'ünde genel olarak olumlu olarak değerlendirilmiş ve çoğunlukla sorunsuz ve etkin olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte, birkaç önemli prosedür hatası rapor edilmiş ve öngörülen sandık kapatma prosedürleri, gözlemlenen sandıkların yaklaşık yarısında sayım başlamadan önce doğru bir şekilde tamamlanmamıştır. Sandık Kurulları 12 vakada seçmen listelerindeki imza ve parmak izlerini tutarlı bir şekilde saymamış veya 38 örnekte bu sayıları tutanaklara geçmemiştir. 23 olayda kullanılmayan zarflar ve oy pusulaları sayılmamıştır. Sandık Kurulları, 23 oy kullanma merkezinde tutanakların kopyalarını halka teşhir edilmek üzere asmamış, ancak üçü hariç diğer tüm durumlarda tutanakların kopyaları talep üzerine verilmiştir.

Yasada söylenilenin aksine, 55 vakada, zarflar iki kez sayılmamış, 27 vakada zarfların geçerliliği sürekli olarak kontrol edilmemiş veya 23 vakada tutanaklara bu kayıtlar geçirilmemiştir. 27 örnekte, her bir parti için kullanılan tüm oy pusulaları düzgün bir şekilde sayılmamış ve ayrılmamıştır ve 10 örnekte tüm veriler tutanağa doğru bir şekilde girilmemiştir. USGH gözlemlerinin biri hariç hepsinde, oy pusulalarının geçerliliği tutarlı bir şekilde tayin edilmiştir. 18 vakada, sayıma Sandık Kurulu üyeleri dışındaki kişilerin katılması sayımın dürüstlüğüne ilişkin endişeleri artırmıştır. Resmi tutanaklar, 15 durumda Sandık Kurulu üyeleri tarafından önceden imzalanmıştır. Gözlemlenen 21 sandıkta Sandık Kurulu, sonuç tutanağındaki

sonuçlar için uzlaşma sağlamakta güçlük çekmiştir. USGH gözlemcileri usullerin uygulanmasındaki eksiklikleri genellikle Sandık Kurullarının sayım sürecini hızlı bir şekilde tamamlama girişimine bağlamışlardır.

Sandık Kurulunda gözlemlenen birleştirme süreci etkin olarak değerlendirilmiştir. Ancak, tesislerin yetersiz olması ve aynı anda yürütülen birden fazla prosedür nedeniyle, USGH gözlemcileri 8 vakada prosedürlerin şeffaflığını olumsuz olarak değerlendirmiştir. Ziyaret edilen 9 Sandık Kurulunda Kurul tarafından sunulan bazı sonuç tutanaklarında tutarsızlıklar gözlemlenmiş ve 24 vakada, Sandık Kurulları resmi bir İlçe Seçim Kurulu kararı olmadan tutanakları düzeltmiştir. 8 vakada USGH gözlemcilerinin gözlem yapması kısıtlanmış ve 9 vakada diğer gözlemcilerin birleştirme sonuçlarını takip etmesi engellenmiştir.

Oyların sayımını takip eden saatlerde YSK'den resmi bir bilgi gelmemesi üzerine medyanın sonuçları bildirmeye başlaması belirsizliğe neden olmuştur.¹⁰⁵ YSK'nın tek açıklaması seçim günü saat 03.00'te yapılmış ve YSK, ıslak imzalı sonuç tutanaklarının yüzde 92'sine göre ön sonuçları açıklamıştır. Genel seçmen katılımı yüzde 88,8 olarak rapor edilmiştir. Depremlerden etkilenen çoğu ilde katılım daha düşük olurken, en düşük rakamlar yüzde 81,7 ile Diyarbakır ve Malatya'dan bildirilmiştir.

YSK, şeffaflığı sınırlamış ve seçim günü yapılan şikayetler hakkında bilgi paylaşmamıştır. Medyada, seçim kurullarına oy pusulaların yanlış damgalanmış olması, Sandık Kurullarının oy pusulalarını işaretlemesinin yanı sıra başkasının yerine ve çoklu oy verme iddiasıyla çok sayıda şikayet geldiğine yer verilmiştir. Oy verme merkezleri ve çevresindeki kampanya faaliyetleri, hileli oy kullanma ve fiziksel saldırılar nedeniyle medyada bazı suç duyuruları, soruşturmalar ve tutuklamalar yer almıştır.

***Bu raporun İngilizce versiyonu tek resmi belgedir.
Resmi olmayan bir Türkçe çevirisi mevcuttur.***

¹⁰⁵ Seçim günü YSK, daha önce saat 21.00'e kadar süren sonuçların medyada yayınlanması yasağını kaldırma kararı olarak, bu tür yayınların 18.30'da başlamasına izin vermiştir.

HEYET BİLGİLERİ

Ankara, 15 Mayıs 2023 – Bu Ön Bulgular ve Sonuçlar Bildirisi, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (DKİHB), AGİT Parlamenterler Meclisi (AGİT PA) ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin (PACE) dahil olduğu ortak bir çabanın sonucudur. Değerlendirme, seçimlerin AGİT taahhütlerine ve diğer uluslararası yükümlülüklerine ve demokratik seçim standartlarına ve ulusal mevzuata uygun olup olmadığını belirlemek için yapılmıştır.

Sn. Michael Georg Link, AGİT Dönem Başkanı tarafından AGİT kısa dönem gözlemci heyetinin Özel Koordinatörü ve Lideri olarak atanmıştır. AGİT PA heyetine Sn. Farahnaz Karimi başkanlık etmiş ve AKPM heyetine ise Sn. Frank Schwabe başkanlık etmiştir. Büyükelçi Jan Petersen, 27 Mart'tan itibaren görevlendirilen DKİHB SGH'nin Başkanlığını yürütmüştür.

Bu Uluslararası Seçim Gözlem Heyetine (USGH) dahil olan kurumların her biri, 2005 Uluslararası Seçim Gözlemi İlkeleri Bildirgesini onaylamıştır. Bu Ön Bulgular ve Sonuçlar Bildirisi, seçim süreci tamamlanmadan önce sunulmuştur. Seçimlerin nihai değerlendirmesi, kısmen, sonuçların sayılması, birleştirilmesi ve duyurulması dahil olmak üzere seçim sürecinin geri kalan aşamalarının yürütülmesine ve seçim sonrası olası şikayetlerin veya itirazların ele alınmasına bağlı olacaktır. DKİHB, seçim sürecinin tamamlanmasından yaklaşık sekiz hafta sonra, olası iyileştirmelere yönelik tavsiyeleri içeren kapsamlı bir nihai rapor yayınlayacaktır. AGİT PA, raporunu bir sonraki toplantısında sunacaktır. AKPM ise raporunu Haziran 2023'te Strasburg'daki ara oturumunda sunacaktır.

DKİHB SGH, başkentte 17 uzman ve ülke genelinde görevlendirilmiş 28 uzun süreli gözlemciden oluşmaktadır. Seçim günü, DKİHB tarafından görevlendirilen 28 uzun dönem ve 213 kısa dönem gözlemcinin yanı sıra AGİT PA'dan 98 kişilik bir heyet ve AKPM'den 38 kişilik bir heyet dahil olmak üzere 40 ülkeden 401 gözlemci görevlendirilmiştir. Ülke genelinde 132 sandık merkezinde açılış, 999 sandıkta ise oy kullanma işlemi izlenmiştir. 120 sandık merkezinde sayım, 97 ilçe seçim kurulunda birleştirme süreçleri gözlemlenmiştir.

Gözlemciler, seçimleri gözlemlemek için zamanında davet edildikleri için yetkililere ve yardımcıları için Yüksek Seçim Kurulu ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na teşekkür ederler. Ayrıca diğer devlet kurumlarına, siyasi partilere ve sivil toplum kuruluşlarına ve uluslararası toplum temsilcilerine işbirlikleri için teşekkürlerini ifade ederler.

Daha fazla bilgi için lütfen iletişime geçin:

- DKİHB SGH Başkanı Jan Petersen, Ankara (+90 534 853 7307);
- DKİHB Sözcüsü Katya Andrusz (+48 609 522 266) veya DKİHB Seçim Danışmanı Kseniya Dashutsina, Varşova (+48 603 793 786);
- Nat Parry, AGİT PA İletişim Direktörü (+45 601 08 177);
- Sylvie Affholder, PACE heyeti sekreteri, (+90 536 958 97 70, +33 7 60 19 75 05)

DKİHB SGH Adresi:

Hotel Sheraton, Noktalı Cad., Kavaklıdere 06680, 5. kat, 06700 Ankara
Tel: +90 (0) 312 457 6129